

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra filozofie

Komparácia renesančných utopických diel
Bakalárska práca

Autor: Eva Fecková

Vedúci práce: PhDr. Jozef Matula, PhDr.

Olomouc 2018

Prehlásenie

Prehlasujem, že som bakalársku prácu na tému: „Komparácia renesančných utopických diel“ vypracovala samostatne pod odborným dohľadom vedúceho diplomovej práce a uviedla som všetky použité podklady a literatúru.

V Olomouci dňa 28. 6. 2018

Podpis

Pod'akovanie:

Chcela by som poďakovať vedúcemu práce, PhDr. Jozefovi Matulovi, PhDr., za podporu a milé slová v neľahkých časoch.

Abstrakt:

Bakalárska práca *Komparácie renesančných utopických diel*, primárne analyzuje tri renesančné utópie, konkrétne *Utópiu* Thomasa Mora, *Slnčný štát* Thommasa Campanellu a *Novú Atlantis* Francisa Bacona. Diela popisuje na teoretickej rovine, pridáva historický vhl'ad a rovnako sa zaoberá ich rozličnými interpretáciami. Práca neopomína utopizmus ako samostatný prístup k náprave zla v spoločnosti a snaží sa ho uchopiť ako legitímny spôsob uvažovania o budúcnosti, pričom si všíma najmä charakteristické rysy utopického prístupu a ich možnú systematizáciu. Analýza a interpretácia spomínaných diel vyúsťuje do záverečnej komparácie vybraných aspektov diel.

Kľúčové slová:

Platón, Thomas More, Thommaso Campanella, Francis Bacon, utópia, utopizmus, komparácia

Abstract:

This thesis proposes a comparison of utopian works from the Renaissance. It focuses primarily on three utopias: Thomas More's *Utopia*, Thommaso Campanella's *The City of the Sun* and Francis Bacon's *New Atlantis*. The works are described theoretically and it adds an insight into their historical context. It is also concerned with various important interpretations. It tries to grasp utopias as an independent and legitimate way of correcting evil deeds in a society, and also to thinking about future. The thesis notices the characteristic patterns of utopias and a possible systematic approach. The analysis and interpretation aims toward a final comparison of selected aspects of the three utopias.

Key words:

Plato, Thomas More, Thommaso Campanella, Francis Bacon, utopia, utopianism, comparison

Obsah

1. Problematika definície pojmu utópia	7
2. Charakteristické rysy utópií	9
3. Kategorizácia: pokus o systematizáciu utópií	11
4. Ideové východiská renesančných utópií: Platón	12
4.1. Utópia v Ústave	15
4.2. Platón ako vzor	17
6. Utopizmus v stredoveku	18
7. Renesancia ako obdobie rozkvetu utopizmu	19
8. Thomas More	20
8.1 Život a historické determinanty	20
8.2. Stručná deskripcia spisu Utópia	22
8.3. Interpretácie Utópie	25
9. Tommaso Campanella	28
9.1. Život a historické determinanty	28
9.2. Filozofické východiská	30
9.3. Stručná deskripcia spisu Slniečny štát	32
9.4. Interpretácie Slniečného štátu	35
10. Francis Bacon	37
10.1. Život a historické determinanty	37
10.2. Filozofické východiská	38
10.3. Stručná deskripcia spisu Nová Atlantis	40
10.4. Interpretácie Novej Atlantis	42
11. Záverečná komparácia	45
Záver	48
Bibliografia	49

Úvod

Túžba človeka po zlepšovaní svojich podmienok je prítomná v každom bode ľudských dejín. Vďaka našej obrazotvornosti a zvedavosti sa ľudstvo progresívne vyvíja. Zosobnenia takéhoto úsilia predstavujú utópie, ako spôsoby nazerania na budúcnosť ako na potencionálne víťazstvo nad problémami dneška. Táto práca bude skúmať pokusy utopistov ako snahy o kritické uchopenie prítomnosti a úsilie o jej nápravu.

Ako prvé sa práca pokúsi priblížiť pojem utópie, jej definície, charakteristické rysy utópií a možné kategorizácie, aby zúžila a jasne vymedzila predmet svojich analýz. V nadväznosti sa bude zaoberať Platónom, a jeho filozofickou utópiou, ktorá pre tie renesančné slúžila ako vzor po formálnej aj obsahovej stránke. Jadro práce však spočíva v skúmaní renesančných utopických spisov a to konkrétne spisu Thomasa Mora *Utópia*, diela Tommasa Campanelli *Slnečný štát* a víziu Francisa Bacona *Nová Atlantis*. Pri každom autorovi sa krátko pristaví pri ich živote, nakoľko osobné postoje autorov majú na utópie výrazné vplyvy, stručne nazrie aj do historickej doby, v ktorej žili, čím objasní problémy spoločnosti, na ktoré svojimi dielami reagovali. Ďalej sa bude práca zaoberať filozofickými východiskami autorov, ktoré predstavujú základné pramene ich vízií. Výnimkou je Thomas More, ktorý bol viac štátnikom ako filozofom. Jeho spis je však dôležitým bodom v histórii utópií a preto nie je možné ho vynechať. Po dostatočnom objasnení pozadia utópií sa bude práca venovať stručným opisom ideálnych spoločností, po ktorom bude nasledovať predstavenie ich interpretácií. Záver práce je venovaný komparácií vybraných aspektov z diel. Táto komparácia by mala dokázať poukázať na podobnosti, ale aj odlišnosti utópií a zhrnúť tak obdobie renesančného utopizmu.

Táto práca sa nebude zaoberať *dystópiami*, i keď by porovnávanie týchto dvoch žánrov mohlo byť zaujímavé, no nie je to účelom tejto práce. Rovnako sa nebude zaoberať utópiami iných epoch, nakoľko rozsah tejto práce by neumožnil dostatočne podrobnú analýzu.

1. Problematika definície pojmu utópia

Pred tým, ako sa môžeme pustiť do analýzy akejkoľvek utopickkej predstavy, je nutné vytvoriť si pojmový aparát a presne definovať pojmy s ktorými budeme pracovať. Keďže sa táto práca zaoberá renesančnými utópiami, je nutné detailnejšie objasniť pojmy ako utópia a pojmy s nimi súvisiace.

Ako prvé sa ponúka pohľad na pojem *utópia* z etymologického hľadiska. Utópia patrí do jedného z najobľúbenejších druhov slov etymológov, do skupiny *neologizmov*, teda novotvarov. *Utópia* je slovo, ktorého vznik je ľahko dohľadateľný, spája sa totiž s vydaním konkrétneho diela v 16.storočí, spisu *Utópia* od anglického úradníka Thomasa Mora.¹ Pojem sa rýchlo rozšíril vďaka obľúbenosti spisu a z jediného diela sa za pomerne krátku dobu stal samostatný literárny žáner.

Pojem *utópia* pochádza z gréčtiny a dá rozložiť na οὐ – nie a τόπος – miesto. Ich spojenie často prekladá ako „ne-miesto“, alebo neexistujúce miesto.² „Ne-miesto“ môže symbolizovať priestor, kam sme ešte neobrátili svoju pozornosť, miesto, ktoré nie je zaťažené realitou a preto je pripravené na realizáciu našich najodvážnejších predstáv a plánov. V prirodzenom jazyku pojem *utópia* zľudovel najmä ako pejoratívne vyjadrenie, ako symbol označujúci nikdy nenaplnujúci sa sen, ktorý stojí na piedestály našich snov a želaní.

Z odborného hľadiska je však nutné sa na jeho význam pozrieť podrobnejšie. Filozofický slovník definuje *utópie* ako : „označení pro představy či vidiny budoucího uspořádání státu, společnosti, či pospolitosti člověka s přírodou.“³ Obšírnosť tejto definície je predzvest'ou problémov s definovaním utopizmu. Ako uvádza M. Šimečka: „V skutočnosti zaberali utopické názory v ľudskom myslení vždy oveľa väčší priestor, než na aký ukazuje ich literárna fixácia.“⁴ Do množiny *utopizmu* sa v takomto prípade dostávajú napríklad politické a sociologické teórie, rovnako ako beletria a ani folklór a rôzne tradované ľudové predstavy nestoja mimo rámca.

¹ MORE T., *Utópia*, Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2017, ISBN 9788080619664

² AÍNSA F., *Vzkříšení utopie*, s.17

³ KOLEKTÍV AUTOROV, *Filozofický slovník*, 2002, ISBN 80-7182-064-4, s.424

⁴ ŠIMEČKA M., *Kríza utopizmu*, s. 15

Pre účel tejto práce sa pokúsim o zúženie definičného rámca pojmu a tak jasnejšie objasniť predmet práce. Táto práca sa bude pracovať s pojmom *utópia* v súlade s definíciou Vladimíra Naxeru a Ondřeja Stulíka z publikácie *Komparace sociálních utopii*, ktorí *utópiu* chápu ako: „(...) je charakteristický popis fiktivního společenského zřízení, jeho funkcí a podoby, které by měly v reálných podmínkách fungovat.“⁵ Samozrejme ani táto definícia nie je dostatočne vyčerpávajúca a zďaleka nie je jediná, preto iba v krátkosti spomeniem pár ďalších zaujímavých definícií, i keď pre túto prácu nebudú natoľko smerodajné.

So zaujímavým poňatím *utópií* prichádza sociológ Karl Mannheim v knihe *Ideologie a utopie*.⁶ Jeho ontologicky koncipovaný termín *utópia* vychádza z *transcendujúceho bytia* ktoré uchopuje skutočnosť okolo seba. „Jako utopickou označíme pouze takovou „skutečnost transcendující“ orientaci, jež předcházejíc v jednání, zároveň částečně nebo zcela rozbíjí právě existující řád bytí.“⁷ Utópia podľa Mannheimu predstavuje nádej zmeny, v opozícii voči statickým ideológiám ako súhrnom politických teórií, ktoré sú udržiavané systémom moci.

Iní autori, ako napríklad Raymond Ruyer chápu *utópie* ako schopnosť *imaginácie* a predstavy pozmenenej skutočnosti, ktoré vytvárajú nový rád, popierajúci ten súčasný, pričom ale nepopierajú skutočnosť ako takú, iba prehľbuje možnosti, ktoré by mohli nastať.⁸

Názorov na definíciu utópií je naozaj mnoho. Vyššie spomenuté pokusy iba ilustrujú rôznorodosť utopického žánru, ktorá sa odzrkadľuje aj pri interpretácii jednotlivých utopických spisov, čo sa ukáže v neskorších kapitolách.

⁵ NEXERA V., STULÍK O., *Komparace sociálních utopii* s. 1

⁶ MANNHEIM, K., *Ideologie a utopie*, Archa, 1991, Bratislava, ISBN 80-7115-022-3

⁷ Tamtiež, s. 236

⁸ AÍNSA F., *Vzkříšení utopie*, s.31

2. Charakteristické rysy utópií

Pri charakteristických rysoch utópií sa budem pridržať výpočtu Fernanda Aínsa, z publikácie *Vzkříšení utopie*.⁹

Prvý charakteristický znak utópií je ich *izolácia*. *Izolácia* geografická, dejinná a ideová. Autori dokonalé štáty situujú často krát na izolované ostrovy, do opustených hôr a podobných ťažko dosiahnuteľných oblastí. Dôvodom je potrebná dištancia od okolia, ktoré v utópiách stelesňuje chyby minulosti. Častokrát majú preto utopické diela formu cestopisov, kedy cestovateľ objaví zem nepoznanú a nájde v nej útočisko pre svoje plány.

Nie len, že sú oblasti osídlené utopistami oddelené fyzicky od zvyšku sveta, musia byť oddelené aj historicky. Minulosť a dejiny sveta sú pre *utópie* ťažobou. *Utópie* sa snažia uniknúť od vzorov spoločností a otvárať dvere svojej obrazotvornosti, preto spravidla nemajú historický vývoj. Utopické štáty nevznikajú, ale bývajú založené. Absencia vývoja je do istej miery logická. Ak autor našiel recept na dokonalú spoločnosť, nie je v nej dôvod na vývoj. Dokonalá spoločnosť sa nemá kam vyvíjať, nemôže byť viac dokonalá, v tom prípade by jej prvotná „dokonalosť“ nebola dostačujúca. Ako poznamenáva Fernando Aínsa: „Přítomnost utopie je přítomností definitivní, jenž se nemění a jejíž minulost zůstává neznáma, neboť v utopii není minulost ani budoucnost, vývoj je zde totiž nemožný.“¹⁰

Takáto *izolácia* so sebou prináša potrebu *samostatnosti* dokonalých štátov, predovšetkým hospodársku. Prevažovať musia kolektívne záujmy nad individuálnymi, kontrola nad slobodou, norma nad vôľou a povinnosť nad dobrovoľnosťou. Hospodárska samostatnosť vyúsťuje do prísnejšej sociálnej kontroly a autoritatívnej vlády, často krát až totalizujúcej. „Utopie je obecně totalizující v té míře, jakou usiluje o uspořádání společenské harmonie skrze ucelenou teorii, v níž jsou určeny všechny stránky kolektivního i soukromého života. Proto tíhne ke kolektivismu a homogenitě, které jsou výslednicí přísné reglementace každodenního života, práce a zahálky.“¹¹

⁹ AÍNSA, F., *Vzkříšení utopie*, 2007, Brno, Host, ISBN 978-80-7294-214-5

¹⁰ Tamtiež, s. 22

¹¹ Tamtiež, s. 24

Výpočet spomenutých charakteristík určite nie je vyčerpávajúci, avšak myslím, že dostatočne líči aspoň základné rysy diel, ktoré bude táto práca analyzovať. Všetky spomenuté znaky sa v utópiách jasne premietajú, čo sa práca snaží dokazovať v kapitolách zaoberajúcimi sa deskripciou diel.

3. Kategorizácia: pokus o systematizáciu utópií

Utopický žáner je značne rozmanitý. *Utópie* mávajú rozličné prístupy, ciele, formy i obsahy. Preto je okrem definície dôležitá aj istá kategorizácia. Kategorizácie môžu brať za bernú mincu rozličné faktory. Ako prvá sa ponúka *chronologická systematizácia*. Tá má svoje opodstatnenie, nakoľko utópie nevznikajú ako separátne ideje, ale výrazným spôsobom sa navzájom inšpirujú. Ako príklad môžeme uviesť Platónovu utópiu ako pravzor tých renesančných.

Ďalšiu alternatívu rozlišovania utópií predkladá Jerzy Szacki, ktorý ich delí je podľa ambícií. Szacki rozlišuje utópie, ktorých cieľom nie je realizovať svoje predstavy usporiadania spoločnosti, tie označuje ako *eskapické*. Ich úlohou je nastaviť zrkadlo dnešku a kriticky upozorňovať na nástrahy súčasného spoločenského myslenia. Naopak *heroické utópie* majú tendencie búriť čitateľov k akcii. Sú to plány, ktorých autori predpokladajú, že majú aspirácie na zaťažkávaci test realitou.

Fernando Aínsa uvádza ešte jedno zaujímavé delenie utópií. Rozlišuje dve antinomické kategórie a to *utópie rádu* a *utópie slobody*. Utópie slobody definuje ako: „ (...) utopie, které vykreslují ideální stav bytí (utopie lidové a revoluční tradice) a utopie které definují ideální bytí státu (utopie instituční a totalizující, když ne přímo totalitní).“¹² Za príklad utópie slobody považuje Morovu *Utópiu* a do utópií rádu radí Campanellov *Slnečný štát*. Toto rozdelenie je vhodné pre neskoršie komparácie tejto práce, kedy delenie detailnejšie priblíži.

Táto práca sa do určitej miery bude pridržať chronologického rozdelenia, čo je zrejmé aj z jej štruktúry. Ostatnými deleniami sa bude zaoberať v kapitole, ktorá sa bude venovať záverečnej komparácii, kde sa okrem iného snaží vysvetliť do akých kategórie môžeme jednotlivé utópie radiť a z akého dôvodu.

¹² AÍNSA F., *Vzkříšení utopie*, s. 24

4. Ideové východiská renesančných utópií: Platón

Platónova *utópia*, ktorú nám predstavuje primárne v spise *Ústava* a podrobnejšie v *Zákonoch*, je z obsahového hľadiska všeobecne považovaná za pravzor *utópií* nasledujúcich. Spôsobu akým inšpiroval mysliteľov sa venuje samostatná kapitola, ktorá rozoberá konkrétne vplyvy Platóna na utopistov renesancie.

Ako som už v texte viac krát spomínala, vzniku utópie musí predchádzať nespokojnosť autora so súčasným stavom spoločnosti. Ani Platón nie je výnimka a jeho pobúrenie nad úpadkom demokracie v Aténach je určite jedným z primárnych dôvodov prečo sa rozhodol navrhnúť nápravu organizácie obce. Úpadok aténskej obce ilustruje na prípade popravy Sokrata. Ako uvádza Ján Patočka: „Osud Sókratův je pro Platóna kritériem, na kterém je jasně patrné, že současná obec, která chce být tradiční, to už dnes nedokáže, a že v ní ve skutečnosti zavládlo latentní tyranské smýšlení.“¹³ Hlavná prednosť Aténskej obce, to jest jej schopnosť syntetizovať slobodu a autoritu a sa v tomto bode ukázala ako dávno stratená. Degradácia tradičnej demokracie na tyranu a oligarchiu bola pre Platóna dôkazom historickej tendencie k rozkladu. Hlavnú chybu videl v probléme zlej starostlivosti o duše občanov.¹⁴ Úpadok spoločnosti môže byť napravený zmenami v organizácii a to takými zmenami, ktoré nám predstavuje vo svojej *utópií*.

Platónova utópia je založená na metafyzickej teórii o ideách a antropologickej teórii. Preto je nutné si ich aspoň v krátkosti priblížiť. Platónová teória ideí, chápe ideu ako dokonalú, nemennú, nezničiteľnú formu, alebo ideálny praobraz, ktorého „otlačky“ sú reálne veci vo svete. Čím je kópia idei dokonalejšia, tým je menej náchylná skaze. Vec sa každou zmenou stáva premenlivejšia a nedokonalejšia. V *Zákonoch* píše: „Změna – tot’ zajisté nalezneme, že to je něco nejnebezpečnějšího ve všech věcech, kromě ve věcech zlých ve všelikém počasí, větru, ve vyživování těl, ve způsobech duší.“¹⁵ Každá zmena znamená kvalitatívny posun od dokonalosti. Tento proces degenerácie platí na všetky telesá v zmyslovom svete, teda aj na spoločnosť.

¹³ PATOČKA J., *Péče o duši*, str. 245

¹⁴ Je nutné pripomenúť, že základný predpoklad Platónovej úvahy je korešpondencia medzi stavom spoločnosti a stavom mysle človeka, spoločnosť je podľa Platóna obrazom duše človeka.

¹⁵ PLATÓN, *Zákony*, 797d

Rovnako ako pri teórii ideí, aj pri vysvetľovaní vzniku spoločnosti tvrdí, že na počiatku bola takmer dokonalá. Toto obdobie popisuje ako obdobie *zlatého veku*.¹⁶ Prechod od dokonalej obce *zlatého veku*, je podľa Platóna spôsobený sebeckými materiálnymi záujmami jej občanov, ktoré odštartovali cyklus úpadku.

Tento cyklus má 4 stupne. Po dokonalom štáte prichádza *timokracia*, najdokonalejšia zo 4 foriem, ktorú stotožňuje so Spartanskou a Krétskou spoločnosťou. V *timokracii* sa účasť na vláde odvíja od majetku občana. Prelom nastáva kvôli prílišnej ctižiadosti vládcov, ktorí sú jej nestabilným prvkom. Keď vládnuca vrstva nie je jednotná prichádza rozklad v *oligarchii*. V *oligarchii* už vzniká *antagonizmus* medzi vládnuťou triedou a chudobným ľudom. Triedny boj vyústi do otvorenej vojny, ktorá skončí víťazstvom ľudu a takto zavládne *demokracia*. Podľa Platóna je však demokracia vláda „lúzy“, ale stále ešte nie najhoršia možná forma vlády. K tej dochádza až po tom, ako charizmatiký vodca stiahne na svoju stranu masu a pripraví tak spoločnosť o rovnosť ktorá v nej panovala a mení ju na *tyraniu*, najhoršiu formu vlády. Platón považoval politickú situáciu v Aténach za najnižší bod v celom cykle, čo znamená, že bol čas na nápravu a návrat do dokonalej spoločnosti, ktorou je jeho *utópia*.

Ako som už spomínala Platónova utópia je úzko spojená aj s jeho antropológiou človeka. Človek je podľa Platóna spojením duše a tela, „(...)tam se ubytuje uchopivši zemité tělo, jenž se pak zdánlivě samo pohybuje působením její síly a to celé spojení, duše a pevného těla, bylo nazvané „živok“ a dostalo příjmení smrtelné.“¹⁷ Toto spojenie je ale dočasné. Telo zahynie, ale duša je nesmrteľná a preto má nadradenú pozíciu nad telom. Zároveň nás toto spojenie stavia do akejsi medzi pozície. Telo je naše spojenie s materiálno a duša je vznešená zložka ktorá má schopnosti presahovať materiálno a siahať do vyšších, inteligibilných sfér a tým má v sebe niečo dokonalé, božské. Duša je preto najvyšší princíp v človeku. Podstatu duše podrobne opisuje jeho *tripartitná teória* o troch mohutnostiach duše.¹⁸ V duši neustále koexistujú dva protichodné princípy. Prvý princíp je *rozum*, ktorý človeka oddeľuje svojou racionalitou a túžbou hľadať pravdu, od zvierat. Princíp rozumu sa snaží korigovať protichodný princíp, ktorým je *žiadostivosť*. Nachádza však aj tretí princíp, ktorý funguje ako sprostredkovateľ medzi protichodnými princípmi a to je *srdce*,

¹⁶ Zlatý vek je mýtická legenda o pôvodnom spolunažívaní ľudstva, ktoré sa podobalo životu v raji, kedy ľudia žili bezstarostne medzi bohmi.

¹⁷ PLATÓN, *Faidros*, 246c

¹⁸ BURNYEAT, M. F., *Culture and Society in Plato's Republic in The Tanner Lectures on Human Values*, s. 223

ktoré je charakteristické svojou odvahou.¹⁹ Tieto tri zložky Platón analogicky premieta do štruktúry dokonalej obce, ktorú práca v nasledujúcej kapitole rozoberá. So zreteľom na tieto ideové základy sa môžeme pokúsiť analyzovať samotnú *utópiu*.

¹⁹ KURIC M., *Platónova koncepcia človeka* in Filozofia, č. 2, roč. 2005, s.92

4.1. Utópia v Ústave

Dialóg začína hľadaním definície spravodlivosti jedinca. Diskutujúci dospejú k výsledku, že spravodlivé jednanie jedinca je také, ktoré nespôsobuje krivdu žiadnemu človeku, či už priateľovi alebo nepriateľovi. „... vždyť jak se nám ukázalo, nikde a nikdy není spravedlivé někomu škoditi“²⁰ Do rozhovoru sa však pridáva sofista Thrasymachos, ktorý tvrdí, že spravodlivé jednanie je to, ktoré prináša prospech tomu najsilnejšiemu. „Nuže tedy slyš. Já tvrdím, že spravedlivé není nic jiného, než co je silnějšímu prospěšné.“²¹ Pre vyvrátenie tohto *sofismata*, sa Sokrates rozhodne, že spravodlivosť je síce kvalita duše, ale duša je nám málo viditeľná a preto sa rozhodne postupovať skúmaním spravodlivosti vo väčšom a uchopiteľnejšom merítku, v obci. „Snad je proto spravedlnost uvnitř většího celku ve větší míře a tím ji lze snadněji poznat.“²² Takto začína diskusia o povahe *polis*.

Platón popisuje vznik *polis* ako snahu ľudí o elimináciu bezprávia. Friedo Ricken interpretuje Platónovu predstavu človeka ako osobu vnímajúcu samú seba ako nedostatkovú bytosť s rozmanitými potrebami, ktoré nedokáže uspokojovať bez pomoci druhých. Platón sa tým obracia proti individualistickému obrazu človeka, ako ho chápali sofisti. Človek je sociálna bytosť, pričom osoba druhého preňho nie je súperom, ale pomocníkom. Najskôr tak načrtáva obec, ktorá má výlučne ekonomickú funkciu.²³

Popisovaný vznik *polis* je veľmi prirodzený vývoj elementárnej, primitívnej spoločnosti. V takejto obci je spravodlivosť relatívne jednoduchá. Každý niečo vyrába a svoje výrobky si medzi sebou vymieňajú. Deľbou práce sa spoločnosť dokáže nie len uživiť, ale začne si vytvárať nové, rozmanitejšie potreby. Pre ich naplnenie sa jej štruktúra stáva zložitejšou. Už neexistuje rovnováha vo výmenách, čo narúša harmóniu a spoločnosť sa stáva nespravodlivou. Z neustáleho rastu a rozpínania sa, vznikne potreba ochrany, preto rozvinutá obec potrebuje prvok, ktorý by ju chránil jednak navonok proti možným útokom, ale zároveň musí pomôcť riešiť vnútorné konflikty. Musí hasiť vášne, umiernovať nekonečne rastúce potreby a pokúšať sa znova nastoliť rovnováhu. Dosiahnutie rovnováhy je možné jedine nahradením rovnosti za hierarchiu. Prvok, ktorý to môže dosiahnuť je

²⁰ PLATÓN, *Ústava*, 355e

²¹ Tamtiež, 338c

²² Tamtiež, 369a

²³ RICKEN F., *Antická filozofie*, s.77

trieda *strážcov*. „To jsou lidé, jejichž specialita je život riskovat a život ohrožovat. Tito lidé jsou s to do té obce, jejíž potřeby překotným a neomezeným způsobem narůstají, zase zavést rovnováhu a jsou s to ji za určitých okolností proměnit zase v obec zdravou.“²⁴ Strážcovia musia byť oslobodení od bežnej práce a majú sa venovať výhradne výcviku a stráženiu. Všetku obživu im zabezpečuje trieda *živiteľov* a nemajú nárok na súkromné vlastníctvo. Z najschopnejších a najmúdrejších *strážcov* sa stávajú *vládcovia*. Štruktúra spoločnosti sa mení a vznikajú hierarchicky zložené triedy.

Najvyššie postavení sú *vládcovia*, najlepší a najvzdelanejší z obce, filozofi, ktorých cnosťou a najsilnejšou mohutnosťou duše je *múdrosť*. Potom nasleduje trieda *strážcov*, ktorým je vlastná *statočnosť* a *odvážnosť*. Na najnižšom stupni stojí trieda *živiteľov*, ktorá zabezpečuje všetky materiálne potreby. Každý má svoje miesto, určené podľa svojej prirodzenosti a vykonáva z toho vyplývajúce povinnosti. „(...) jednoduchnosť stavu výdělečného, vojenského a strážcovského, když totiž v obci každý z těchto koná své, to jest zase naopak spravedlnost a to činí obec spravedlivou.“²⁵

Zložky obce sú komplementárne a vytvárajú jednotný celok, podobný živému organizmu. Nerovnosť spôsobená hierarchicky usporiadanými triedami je podľa Platóna legitímna, nakoľko rozdelenie do tried stojí na teórii *mohutností duše*, čo znamená, že rozdiely v spoločnosti vychádzajú z prirodzených rozdielov duševných schopností ľudí. Spravodlivá obec je jednotou a mnohosťou zároveň.

²⁴ PATOČKA J., *Péče o duši*, str. 253

²⁵ PLATÓN, *Ústava*, 434d

4.2. Platón ako vzor

Platón očaril renesančných mysliteľov určite formou svojej práce. Renesančné utópie pokračujú v dialogickom výklade ideálnej spoločnosti. U Mora je celá rozprava o ideálnom štáte zaznamenaným rozhovorom medzi cestovateľom Hythlodaiom a poslucháčom Morom. Campanella členom rozhovoru o dokonalom Slniečnom štáte a Bacon popisuje dobrodružnú výpravu na ostrov *Bensalem*, ktorej sa sám zúčastnil.

Z obsahového hľadiska sa názory stretli v označení súkromného vlastníctva ako za pôvodcu zla v spoločnosti. Platón tvrdí, že súkromné vlastníctvo ľudí podnecuje k prílišnej ctižiadostivosti a to vyúsťuje v páchanie nespravodlivosti voči spoluobčanom. More preberá komunistický prvok a nahrádza súkromné vlastníctvo vlastníctvom komunitným, ktoré má zaručiť prosperitu celej spoločnosti. Ani Campanella zaužívaný vzor nemení a jeho totalitná vízia ruší akýkoľvek individuálny majetok dokonca aj v morálnej sfére, pretože obyvatelia Slniečného štátu nemajú voľnosť ani v rozhodovaní. Jediný Bacon sa vyhol otázkam súkromného vlastníctva, čo môže vyplývať z chronológie spisov. Okrem toho sa Bacon sociálnym otázkam nevenuje tak intenzívne ako jeho predchodcovia.

Hierarchia je ďalší bod, ktorý je spojnicou daných utopických diel. Navrhované systémy majú zväčša neprestupné vrstvy, ktoré držia pokope kosť spoločnosti. Ľudí táto organizácia núti k dodržiavaniu morálnych pravidiel, ktoré ich zbavujú možnosti individuálneho presadenia sa. Ani jeden autor sa však o tomto faktore nevyjadruje negatívne a naivne očakáva, že takýto stav budú ľudia nadšene nasledovať.

Nie je možné odoprieť Platónovi jeho inšpiračný potenciál, čo je však rovnako potrebné spomenúť je, že renesančné utópie čerpali motívy aj z vlastných radov. Campanella nepochybne čítal Morov spis, rovnako aj Bacon. Je možné tvrdiť, že každá renesančná utópia rozvíja tú predošlú, prispôsobuje ju historickému vývoju, ale samozrejme pridáva vlastné unikátne prvky.

6. Utopizmus v stredoveku

Zo štruktúry tejto práce sa môže zdať, že utopický prístup, populárny v staroveku a renesancií, počas stredoveku zmizol, ale nie je to pravda. Vzhľadom na rozsah práce som sa rozhodla venovať sa výhradne klasickým renesančným utópiám, avšak to neznamená, že by v stredoveku utopické pokusy neexistovali. Pokúsim sa veľmi krátko popísať aspoň dva z nich, ktoré môžeme podľa našich kritérií považovať za utopické.

Za najznámejšiu utópiu stredoveku môžeme jednoznačne považovať dielo Sv. Augustína *De civitate dei*. Sv. Augustín rozdeľuje dve diametrálne odlišné obce, *Obec Božiu* a *Obec pozemskú*. Dokonalý štát stavia na myšlienke života v súlade s Božskou, ktorý je možné dosiahnuť praktikovaním náboženského života a oprostením sa od pozemských vášní a žiadostí.²⁶ Dokonalá harmónia je zaručená božou dobrou vôľou.

Historik František Graus chápe stredoveký utopizmus ako pokusy o nahliadnutie prítomnosti človeka a snahy o naplnenie jeho súčasných potrieb. Zdôrazňuje, že stredoveké pokusy mali formu fantazijných rozprávok a mýtov a sú do veľkej miere orientované na minulosť, ako na ideu *zlatého veku*. Z takého princípu vznikla aj bájna ríša *Cockaigne*. Ríša *Cockaigne* je mýtická utópia mlieka a medu, ríša lenivosti a nečinnosti, ktorých nasledovanie človeku prinesie nekonečné slasti. Vznikla ako reakcia na dobový asketizmus.²⁷

²⁶ HERTZLER, J. O., *The History of Utopian Thought*, s.89

²⁷ GRAUS, F., *Social Utopias in the Middle Ages in Past & Present*, No. 38 (Dec., 1967), s.6

7. Renesancia ako obdobie rozkvetu utopizmu

Nakoľko sa historickým situáciám budem venovať zvlášť pri každom autorovi, táto kapitola iba stručne pojednáva o celkovom duchu epochy.

Renesancia predstavuje pre utopický žáner obdobie rozkvetu. Milan Šimečka v knihe *Kríza utopizmu* označuje renesanciu ako druhú vlnu utopizmu, zapríčinenú krízou feudalizmu a stredovekého myslenia. Utopizmus bol v tomto období ideologickou súčasťou rôznych sociálnych a náboženských hnutí. Poznamenáva zároveň, že osoba Thomasa Mora bola dôležitým impulzom pre ďalší vývoj utopizmu.²⁸

Pre *utopizmus* bol dôležitým bodom rozvíjajúci sa *humanizmus*. Renesanční filozofi znova do centra pozornosti položili človeka, zaujímali sa o jeho miesto vo svete a skúmali, v akom vzťahu so svetom stoja. Preto sa práve v tomto období začínajú odpovede na etické otázky rozoberať v širšom morálnom kontexte. „*Humanismus* pôvodne predstavoval snahu o znovuoživení rímskeho písomníctví na území severoitalských mestských států. Petrarca ale toto hnutí proměnil ve svěbytnou a ucelenou kulturu vzdoru proti hegemonii scholastiky, kterou považoval za dogmatickou, přehnaně specializovanou, neužitečnou, bezbožnou a - vrchol všeho- francouzskou.“²⁹ Neznamená to však, že by scholastika vymizla. V talianskych univerzitách, napríklad v Padove a Bologni, predstavovala stále dôležitú súčasť filozofického učenia.

Ďalším inšpiračným bodom bolo určite objavenie Ameriky, dobyvateľské cesty a poznávanie nových civilizácií, čo Európanom otvorilo dvere predstavivosti a túžbe po lepšom živote, ktorý leží za Atlantickým oceánom.

²⁸ ŠIMEČKA, M., *Kríza utopizmu*, s.24

²⁹ HANKINS J., *Renesanční filosofie*, s. 18

8. Thomas More

8.1 Život a historické determinanty

Thomas More bol mimoriadne vzdelaný a politicky angažovaný človek. Študoval na Oxforde, kde mal možnosť spoznať sa s najvplyvnejšími humanistami doby, čo v ňom vzbudilo silné sociálne cítenie a rozhodol sa aktívne venovať veciam spoločenským. Kľúčovým bodom v jeho živote zohrávalo stretnutie s Erazmom Rotterdamským. Erazmus bol Morom inšpirovaný dokonca slávnu *Chválu bláznovstva* napísal v období, kedy uňho More pobýval.

Okrem humanizmu sa významne venoval aj teológii, žil istú dobu v kláštore, no po odchode sa rozhodol radšej aktívne venovať politike a stal sa zástupcom odborov londýnskych obchodníkov. Krátko po smrti kráľa Henricha VII a po nástupe Henricha VIII, sa stal zástupcom londýnskeho šerifa. Po publikovaní *Utópie*, bolo dielo tak úspešné, až zaujalo aj samotného kráľa, čo mu prinieslo kreslo predsedu parlamentu. Kreslo mu prinieslo príležitosť na praktické presadzovanie svojich ideí. Politika však Mora znechutila. Po tom, ako odmietol podať pocty kráľovi ako novej hlave anglikánskej cirkvi rezignoval a neskôr bol odsúdený a popravený.

Pri hľadaní historických faktorov, ktoré Morom pohli v hľadaní ideálnej spoločnosti, nám podáva pomocnú ruku. Dielo *Utopia* je rozdelené do dvoch častí. Prvá časť je rozprava medzi cestovateľom Rafaelom Hythlodaiom a Morom, ktorá sa venuje kritickému opisu panujúcich pomerov, v druhej už Hythlodai popisuje život na ostrove *Abraxa*.

Prvá kniha nám predstavuje autentický opis sociálnych problémov Anglicka v 16. storočí, ktoré vyplývali z hospodárskych transformácií v spoločnosti, postupným zánikom feudalizmu a nástupom ranného kapitalizmu. Toto obdobie by sa dalo charakterizovať ako obdobie prevratných zmien, ktoré zasahovali každú sféru života. Staré, overené pomery boli nenávratne preč a budúcnosť bola neistá. „Středověk nabízel propracovaný záchranný systém, ve kterém se uplatňovala křesťanská solidarita. Rodící se novověk, doprovázený nastupujícím kapitalismem, tyto ohledy neznal.“³⁰ Roľníci sa stali slobodnými a začali

³⁰ NAXERA V., STULÍK O., *Komparace sociálních utopií*, s. 49

podnikať, ale. Stará šľachta, teraz zásobená kapitálom, zistila, že žiadaným zbožím je ovčia vlna a tak skupovala polia, pretvárala ich na pastviny a ničila tak roľníkom zárobkové príležitosti, ani nehovoriac o dehonestácii pôdy. Roľníci takto začali prichádzať o svoju pôdu. Princíp ohradzovania viedol k tomu, že ostávali bez práce a bez majetku, z čoho vznikala obrovská bieda a zvýšená kriminalita, pretože ľudia nemali na výber, ak sa chceli uživiť. Na tieto patologické javy kráľ reagoval vystavaním šibeníc, na ktoré sa človek dostal príliš ľahko, napríklad spáchaním krádeže, alebo tuláctvom. Neadekvátnosť postihov, More komentoval ako „vždyť ani prostá krádež není zločin tak ohromný, aby musil být smyt utracením, ani žádný trest není dost veliký, aby zadržel od kradení ty, kteří nemají jiné možnost obživy.“³¹ Príčinu tohto bludného kruhu vidí More v súkromnom vlastníctve. Tam kde sa nachádzajú peniaze a vlastníctvo, nestačí pre blaho spoločnosti vymeniť panovníka. Súkromný majetok považoval za zdroj týchto katastrof a preto v jeho *Utópií* súkromný majetok nemá žiadne miesto.

³¹ MORE T., *Utópia*, s.34

8.2. Stručná deskripčia spisu Utópia

Ostrov *Utópia*, pôvodne nazývaný *Abraxa*, bol prvotne obývaný primitívnymi domorodcami. Transformácia na rajský ostrov začala až po tom, ako ho objavil cestovateľ a vzdelanec *Utopus*. Po dobití ostrova sa *Utopus* pustil do zveľaďovania a pretvárania ostrova, čo zahrňovalo jednak vzdelávanie domorodcov, ale aj geografické zmeny. Ako prvé prekopal ostrov do tvaru mesiaca. Takýto pôdorys funguje ako účinná prírodná hradba. Tvar mesiaca vytvoril v strede ostrova zátoku, ktorá slúži ako prístav a zároveň je jediné miesto, odkiaľ sa dá na ostrov dostať loďou. Nakoľko je obvod ostrova tvorený strmými, kamenistými stráňami a voda v okolí je plná skál, obyvateľom takéto rozloženie zaručuje ochranu pred útokom zvonka.

Vnútorne členenie je veľmi rovnomerné, priam až geometricky rozložené. Ostrov má 54 miest, pričom „všetchna majú stejný rozvržení, a pokud dovoluje povaha krajiny, vesměs stejný vzhled.“³² Každé mesto má rovnaké prírodné podmienky, čo pri deľbe práce a hospodárskej činnosti zaisťuje ich rovnosť.

Ostrov *Utópia* má prepracovanú sieť inštitúcií a mocenských pozícií. Každých 30 rodín si volí *syfogranta*,³³ ktorý vystupuje ako úradný zástupca rodín. Vyššia inštancia je skupina desiatich *syfograntov*, ktorí vytvárajú zoskupenie *tranibor*. Zastupitelia sú však zvolení na dobu určitú, poväčšine zostávajú vo funkcii iba rok. Okrem zastupujúcej funkcie majú *syfogranti* dôležitú úlohu voľby vládcu, ktorého vyberajú z kandidátov navrhnutých ľudom. „Úřad vladařský je trvalý a doživotní ledaže by tomu zabránilo podezření, že vladař usiluje o samovládu.“³⁴ Vládca sa spolu s *traniborom* pravidelne stretávajú a rokujú o spoločenských záležitostiach a zároveň je v ich rukách súdna moc. Každé závažné rozhodnutie musí byť prerokované s celou radou štátu, aby sa predišlo možným sprisahaniam vládnucej a úradnej vrstvy.

Život v *Utópii* je životom práce, zo všetkého najviac si cenia pracovitosť a odsudzujú záhaľku. Pracovať je síce povinné, dohliadajú na to *syfogranti*, ale pracovný čas je iba 6 hodinový a dbá sa na to, aby sa nikto neprepracoval. Za najcnostnejšie povolanie je

³² MORE T., *Utópia*, s. 59

³³ Pojmy *syfogrant*, rovnako ako *tranibor* sú názvy v starom jazyku, v novom *fylarch* a *prótofylarch*.

³⁴ Tamtiež, s. 63

považované roľníctvo. „Je jedno zamestnaní, bez rozdiľu spoločné všetkým, mužom i ženám: roľníctví, jehož nikdo není zproštěn.“³⁵ Občania sú od malička vzdelávaní vo veciach roľníctva a chove dobytká. Každý občan musí stráviť určitú časť svojho života na dedine aby dostatočne pochopil význam práce. Následne si môžu pribrať iné zamestnanie, poväčšine si vyberajú remeselné práce. Čo sa týka otázky zamestnaní, zaujímavý prvok je dedičnosť remesla. Prevažne si syn vyberá zamestnanie otca, no ak sa rozhodne pre zmenu, je adoptovaný rodinou, ktorá vykonáva vybranú prácu. Ručne nepracuje iba vrstva vzdelancov, do ktorej patria vedci, kňazi a vyslanci, ako aj vladár spolu s jeho poradcami, *tranibormi*. Podľa potrieb ostrova sa môžu práce operatívne meniť. Ak je napríklad dostatok potravinových zásob a nie je treba venovať sa 6 hodín denne hospodárstvu, pracovná vrstva môže opravovať cesty alebo vykonávať iné potrebné práce. Voľný čas môžu ostrovania tráviť podľa uváženia, ale najčastejšie si vyberajú vzdelávanie, ktoré štát podporuje napríklad prednáškami, alebo zábavu.

Ostrov si veľmi zakladá na harmónií, nie len v spoločenských vzťahoch, ale aj harmónií symbolickej. Má určenú hranicu, presné číslo počtu obyvateľov, ktoré ak je prekročené, časť obyvateľov je presunutá na okolité ostrovy obývané domorodcami a tam zakladajú nové mestá, podľa utopického vzoru. Pri kolonizácii však nie sú násilní. Domorodcov medzi seba prijímajú a v prípade ak vykazujú známky odporu, utopickí radšej hľadajú nové miesto pre usadenie. Cestovanie po ostrove je možné iba so zvoľením vladára.

Súkromné vlastníctvo v *Utópii* neexistuje, preto na ostrove nemajú význam peniaze. Vďaka zrušeniu súkromného vlastníctva sú si všetci občania rovní. Šťastie nevidia v majetku, ale v skromnom a cnostnom živote. Utopickí si ale schovávajú určitý obnos, pre prípad potreby najatia žoldnierov pri útoku z vonku, alebo pri obchodoch so zahraničím. Vzťah utopických k súkromnému vlastníctvu deklaruje ich postoj voči drahým kovom. Opoprhujú nimi, z dôvodu, že nie sú také užitočné ako iné kovy ako napríklad železo. Drahé kovy ako aj peniaze, nemajú pre nich žiadnu hodnotu, dokonca šperky používajú ako označenie otrokov, alebo občanov ktorí spáchali trestný čin.

Čo sa týka trestov, najprísnejšie trestané je cudzoložstvo, je to jediný prípad, kedy môže byť občan odsúdený na smrť je opakované cudzoložstvo. Dôvodom je posvätnosť rodiny ako základného stavebného kameňa spoločnosti. Menej závažné priestupky sú trestané

³⁵ MORE T., *Utópia*, s. 64

otroctvom, pretože tak je previnilec pre spoločnosť prínosom. Vojnovým záležitosťiam sa snažia vyhýbať, bojujú iba v prípade útoku, alebo ako výpomoc okolitým národom.

V *Utópií* prevláda náboženská tolerancia. „Majú totiž medzi svými najstarobylejšími právnymi predpisy i ten, že nikomu nesmí spôsobiť újmu jeho náboženské presvedčenie.“³⁶ Kráľ *Utopus*, ktorý tento zákon udal v platnosť bol totiž oboznámený s náboženskými vojnami a nenávisťou, akou môžu tieto spory priniesť. Náboženstvo je v *Utópií* ponechané na každého slobodnej voľbe. „Ale podstatne najväčší a zároveň také mnohým rozumnejší časť tamných ľudí nevěří v nic z toho, nýbrž v jakési jediné božstvo, nepoznané, věčné, nesmírné, nevysvětlitelné, které přesahuje chápavost lidské mysli a je po celém vesmíru rozlito spíše svou působností, nežli hmotou. Toto božstvo nazývají Otcem.“³⁷ Prevládajúca časť obyvateľstva sa však po oboznámení s kresťanským učením rozhodla prejsť na túto vieru, pretože sa im zdalo a najbližšie k ich teologickým presvedčeniam.

³⁶ MORE T., *Utópia*, s. 106

³⁷,Tamtiež, s. 105

8.3. Interpretácie Utópie

Popularita spisu *Utópia*, mu zabezpečila bohatú škálu interpretácií. Nie úplne jasný zámer práce, spolu s ironickým podtónom a rozdelením na dve oddelené knihy, dodnes vyvoláva v interpretáciách rozpory a preto je pluralita interpretačných názorov pochopiteľná.

Skutočné zámery Thomasa Mora zastiera predovšetkým jeho irónia a sarkazmus, ktoré sa nesú celým dielom. Morove *neologizmy*, ako napríklad názvy úradných postov, vychádzajú zo starogréčtiny a majú hanlivé významy. „*Syfograntové* odkazujú rovnako na „hlídače chlívkov“, resp. „prasečincov“ ako na „pijáky hlbokých číší“ či senilní starce. Za traniborem, jenž předsedá syfograntům, nalezneme „nenažrance“.³⁸ Jazyk v rukách Mora, slúži ako nástroj pre vykreslenie neuskutočniteľnosti *Utópie*.

Aleš Havlíček vo svojej stati *Je Morův spis Utopie utopický?*³⁹ rozoberá rôzne prístupy k významu Morovho diela. Jedna skupina autorov považuje *Utópiu* za seriózný pokus o popis ideálnej spoločnosti, zatiaľ čo druhá skupina zdôrazňuje satirický podtón spisu, ktorý považuje za dôkaz toho, že More *Utópiu* písal za účelom zosmiešnenia vtedajšieho Anglicka.⁴⁰ Do skupiny, ktorá interpretuje *Utópiu* ako reálny plán patria kresťanské výklady, ktoré vyzdvihujú práve prvok náboženskej reformy a hlásanie tolerancie.⁴¹ Obľúbené boli aj socialistické interpretácie, ktoré sa prirodzene zaujímali viac o druhú knihu a zvyrazňovali komunistické prvky spisu, ktorý sa stal obľúbeným vzorom socialistických ideológií. Viacero autorov v *Utópii* nachádza predkomunistické prvky. Humanistické interpretácie akcentovali práve snahu o reformáciu cirkvi, a reformy celkovo.

Cieľ Morovho diela nám môže priblížiť samotný postoj Hythlodai, ako postavy, ktorá zažila *Utópiu* na vlastnej koži. Jeho postava však nie je taká zrejmá ako sa na prvý pohľad môže zdať. „Rafael Hythlodaios se tedy v překladu jmenuje Rafael Tlachal čili Prášil. Taková volba jména – a nepochybujeme, že vědomá – zcela znevažuje vše, co bude tato

³⁸ OUŘEDNÍK, P., *Utopus to byl, kto učinil mě ostrovem*, dostupné online: <http://www.nllg.eu/spip.php?article11#nb11>

³⁹ HAVLÍČEK, A., *Je Morův spis Utopie utopický?* dostupné online: https://www.reflexe.cz/Reflexe_30/Je_Moruv_spis_Utopie_utopicky.html

⁴⁰ Tamtiež.

⁴¹ Thomas More bol dokonca vyhlásený za svätého.

postava říkat, včetně názorů na utopijský způsob života.⁴² Následné opísanie Hythlodaia, ktorý pôsobí ako svetaznalý cestovateľ, spolupútnik Ameriga Vespucciho, milovník filozofie, konkrétne antickej tradície a obdivovateľ Platóna, vo vzťahu voči Morovi, ktorého pozícia ako londýnskeho šerifa, je zakorenená v účasti na vtedajšom režime a predstavuje konzervatívnu zložku rozpravy, je zjavne vyjadrené výsmešné stanovisko voči nasledujúcim riadkom.

Vzdelanec lojálneho Mora poučuje a evidentne sa vidí nadradený pri tom, ako Morovi vykladá o dokonalom štáte, ktorý navštívil. Na prvý pohľad situácia vyzerá, akoby More nechal Hythlodaia, nech nám prezradí v čom tkvie jadro problému celej spoločnosti. V skutočnosti však chce, aby sme sa zaoberali Hythlodaikom samotným a skúmali jeho prístup k politickým veciam. Podľa Engemana More vytvoril modernú utópiu, aby zdôraznil jej medze skrz detinského zakladateľa Rafaela Hythlodaia, politického svätca a neobyčajného muža.⁴³ More na jeho prípade ukazuje že takýmto prístupom nie sme schopný pochopiť základy politickej spravodlivosti. Patrik Ouředník odhaľuje základ Morovho presvedčenia ako: „Nemůže být všechno dobré, pokud nejsou všichni lidé dobří, “ podotýká More zkraje své rozmluvy s Hythlodaikom, odmítaje tak návod, o němž byla řeč výše – ideálně ustanovená obec jako záruka lidské a občanské dokonalosti.⁴⁴

Utópia je kvetnatým opisom komunistickej spoločnosti v ktorej neexistuje nič súkromné a komunitný duch je udržiavaný rovnosťou vo všetkých aspektoch života. Kolektívne blaho a prosperita štátu je dôležitejšia ako individuálne slobody. Fernando Aínsa nazýva tento prístup ako „privatizovanie občana.“ Milan Šimečka si taktiež všíma uzatvorenosť spoločnosti a život v *Utópií* opisuje ako „(...) život Utopijčanov bez perspektív a prakticky bez veľkých cieľov. Je to konzervatívny ideál, ktorý sa už nedá rozvíjať, jeho dokonalosť vylučuje tvorivý rozvoj. V *Utópií* vládne uniformita v obliekaní, v pracovnej náplni a v záujmoch.“⁴⁵

⁴² HAVLÍČEK, A., *Je Morův spis Utopie utopický?* dostupné online: https://www.reflexe.cz/Reflexe_30/Je_Moruv_spis_Utopie_utopicky.html

⁴³ ENGEMAN S. T., *Hythloday's Utopia and More's England: an Interpretation of Thomas More's Utopia* in *The Journal of Politics*, Vol. 44, No. 1, s. 148

⁴⁴ OUŘEDNÍK P., *Utopus to byl, kdo učinil mě ostrovem*, dostupné online <http://www.nllg.eu/spip.php?article11#nb11>

⁴⁵ ŠIMEČKA M., *Sociální utopie a utopisti*, s. 51

Absencia reálneho pokusu o nápravu a odstránenie zla so spoločnosti naznačuje aj fakt, že *Abraxa* nie tak úplne neexistujúci ostrov. Geograficky nápadne pripomína Anglicko. „Zemepis Utópie je vlastne zemepisom Anglicka, vymyslený ostrov je len o niečo menší ako britský. Má 54 miest, presne toľko, koľko bolo Anglicko grófstiev, s hlavným mestom Amaurotom, ktoré svojou polohou nápadne pripomína Londýn“⁴⁶

Náboženstvo je jedna z primárnych tém spisu. V *Utópií* síce panuje náboženská tolerancia, ale je zrejmé že prevažuje monoteistické náboženstvo, podobné kresťanstvu. Morov život bol stelesnením snahy o reformáciu cirkvi, nabádaním k tolerancii a odmietaní konzervatívneho prístupu, čo sa odzrkadlilo aj na povahe náboženstva v *Utópií*.

Utópia je nepochybne zaujímavé dielko a interpretačný oriešok. Nespochybniteľný význam však má jednoznačne ako pilotná loď renesančného utopizmu. Zároveň premieta neobyčajný život jeho autora. Celoživotný boj Thomasa Mora proti bezprávii, špeciálne v boji s Henrichom VIII. Morove dielo je ostrá kritika Anglickej spoločnosti v dobách prevratných zmien a náboženského boja.

⁴⁶ ŠIMEČKA M., *Sociálne utópie a utopisti*, s. 46

9. Tommaso Campanella

9.1. Život a historické determinanty

Tommaso Campanella sa narodil roku 1568 v Kalábrii, do chudobnej rodiny. Ako veľmi mladý vstúpil do dominikánskeho rádu, v ktorom sa venoval štúdiu antickej a cirkevnej tradície. Taliansko v 16. storočí predstavovalo krajinu, ktorá si prechádzala klasickým rozvojom ranného kapitalizmu. Po prvotnom rozvoji a hospodárskom raste, ktorý ako sprievodný jav priniesol obrovský rozmach renesančnej kultúry a umenia, však prišiel úpadok. Ako uvádza Milan Šimečka: „Kríza tvrdo zasiahla do života mestského a dedinského proletariátu a súčasne deklasovala aj širokú vrstvu inteligencie, ktorá sa početne rozrástla v predchádzajúcom období hospodárskeho a kultúrneho rozkvetu.“⁴⁷ V tomto období panoval v Taliansku mocenský boj o jeho nadvládu, ktorý vyvrcholil víťazstvom Španielska. „Nadvláda feudálneho Španielska znamenala pre Talianov hlboký úpadok, daňové drancovanie a kultúrnu stagnáciu.“⁴⁸ Nakoľko bol Campanella politicky aktívny, zúčastnil sa revolučného povstania v Kalábrii, ktorého účelom bolo zvrhnúť španielsku nadvládu a zaviesť republiku. Politický aktivizmus, spolu s jeho cirkevne nekonformnými názormi, ho dostal až do väzenia, v ktorom strávil prevažnú časť svojho života. Duchovné zápasy medzi racionalitou a transcendenciou, vyústili do krvavého inkvizičného prenasledovania a silne zasiahli vedeckú obec. Pre Campanellu to bola formujúca udalosť, ktorá mala na jeho spis významný vplyv. Špeciálne upálenie Giordanna Bruna ho osobne zasiahlo, nakoľko sa s Brunom osobne zoznámil počas jedného z mnohých pobytov vo väzení. V roku 1622 vo väzení napísal spis *Apologia pro Galileo mathematico florentino*, v ktorom podal obranu Galileovej mechanickej fyziky. Vo väzenskom prostredí napísal aj *Slnečný štát*. Campanella za svoje názory, rovnako niektorí jeho súčasníci, neunikol stíhaniu kláštorného predstavenstva, čo ho prinútilo utiecť z Kalábie.⁴⁹

⁴⁷ ŠIMEČKA M., *Sociálne utópie a utopisti*, s. 56

⁴⁸ RUSNÁKOVÁ N., *Florenca- veža v šachovej hre Európskych panovníkov*, dostupné online <http://www.historickarevue.com/clanok/florenca-veza-v-sachovej-hre-europskych-panovnikov>

⁴⁹ GORFUNKEL A. CH., *Renesanční filozofie*, s. 312

Po tom, ako sa zoznámil s učením Telesiovým, sa z neho stal vášnivý zástanca prírodnej filozofie. Od začiatku svojej filozofickej kariéry sa kriticky vymedzoval voči scholastike a aristotelskej metafyzike, kozmológií a prírodnej filozofii.

Z Campanellovho života nám môže byť zrejmé, že spoločenská situácia v Taliansku 16. storočia mu poskytovala dostatočne veľa podnetov ku kritike a že jeho utópia skutočne má na čo reagovať.

9.2. Filozofické východiská

Campanellova filozofia stojí na odmietnutí vplyvu pohanských a scholastických autorít vo vede. Podobne ako neskôr Francis Bacon, aj Campanella sa pokúšal o radikálnu obnovu a očistenie vedy. Oplyvnený objavmi vedeckých velikánov vyzýval k obnove nezávislého, vedeckého bádania. Campanella rozlišoval dve pravdy, *Pravdu Božskú* a *Pravdu Prírody*. *Božskú Pravdu* obsiahnutú v Písme, dokážeme poznať iba srdcom a vierou, zatiaľ čo *Pravda Prírody* sa rozprestiera všade okolo nás a dokážeme ju poznávať rozumom a zmyslami. Nie sú to vylučujúce sa princípy. Jeden hovorí o usporiadaní sveta a druhý o usporiadaní božskej ríše. Príroda má byť vysvetľovaná zo svojich vlastných princíпов a cesta k jej poznaniu je zmyslová skúsenosť.

Campanellovu filozofiu výrazne ovplyvnili kozmologické názory Bernardina Telesia. V jeho spise *Philosophia sensibus demonstrata*, rozvíja Telesiove kozmologické predstavy o univerze ako výsledku pôsobenia dvoch činných prístupov (tepla a chladu) na masu trpnnej matérie, ktorá sa nachádza v konečnom priestore, ktorý stvoril Boh.⁵⁰ V jeho kozmológií sa taktiež venoval kritike Aristotelovej predstavy o nekonečnosti univerza. Ako poznamenáva Miguel A. Granada, odmietnutie nekonečného vesmíru je nutný predpoklad pre hájanie stanoviska o ontologickom rozdiely medzi Stvoriteľom a stvoreným. Tento rozdiel by bol zrušený ak by Boh predal svoj atribút nekonečnosti vesmíru.⁵¹ Campanellov nesúhlas s Aristotelom pokračuje aj v otázkach hmoty. Hmotu chápe, v opozícii s Aristotelom, ako reálne existujúce bytie. „Nikoli forma, ale látka je základem bytí. Formy umírají, ale látka zostáva stejná. Je tedy jediná a nesmrtelná, kdežto formy jsou četné, proměnlivé, pomíjivé, vznikají a zanikají. Látka má tedy skutečné bytí ve větší míře než formy. Látka dává formám hmotnou existenci, sama však od nich přijímá pouze formální bytí, nikoli bytí jako takové. Neboť látka sama přijímá, a přijímat může jen proto, že svou povahou předchází formám.“⁵²

Podstatnou črtou Campanellovej filozofie, je *senzualizmus*, ktorý tvrdí, že pôvod prírodného bádania má spočívať v zmyslovom poznávaní.

⁵⁰ HANKINS J., *Renesanční filozofie*, s.371

⁵¹ Tamtiež, s.373

⁵² GORFUNKEL A. CH., *Renesanční filosofie*, s. 317

Germana Ernst, interpretuje Campanellovo chápanie prírodného sveta, ako živého organizmu, ktorého jednotlivé prvky sú účastné jednak na živote ale aj na zmyslovosti.⁵³ Základným prvkom v jeho predstave je *sensus*, schopnosť pociťovať a vnímať, ktorý je vlastný každému stvorenému organizmu, prírodu tak chápe ako vnímajúci organizmus.⁵⁴ To spôsobuje, že dokáže vnímať aj seba samú a jednotlivé prvky prírody, teda organizmy, vnímajú svoje vlastné bytie a túžia po zachovávaní tohto bytia. To zabezpečuje *spiritus*, teda duša organizmov, ktorá je priamo spojená s princípom sebazáchovy. Duša je v jeho chápaní hmotná entita, teplý, telesný duch, jemný a pohyblivý, schopný rýchlo pociťovať vzruch a vnímať.

Poznanie prírody malo slúžiť aj v praktickej rovine, ako využitie prírodných síl v prospech spoločnosti. Taký stupeň poznania ale vyžaduje detailné a podrobné skúmania, ktoré odhaľujú nepoznané záhady prírody. Poznanie takéhoto typu dokáže podľa Campanellu jedine *mágia*. „Magické umění, spojené s fyzikou (tj. s učením o přírodě) a s astrologií, vychází z tajemných, často nepoznaných, nebo nevysvětlitelných vlastností přírody, ze sympatie a antipatie věcí a zakládá se na všeobecném souladu ve světě.“⁵⁵ Mágiu chápe ako „vědu o vzájemném působení pozemských a nebeských jevů, musí sloužit jako základ praktické činnosti a směřovat k všeobecné přeměně.“⁵⁶

Od toho odvíja svoju náuku o *primalitách*. Príroda sa skladá z troch princípov bytia, z Moci, Lásky a Múdrosti. Tieto tri princípy korešpondujú s tromi schopnosťami bytia, Každé súcno sa skladá z možnosti bytia, možnosti vnímania bytia a z lásky k bytiu. Človek ako súčasť stvoreného sveta a bytosť participujúca na bytí, obsahuje rovnako tieto tri atribúty.

Cieľom spojenia filozofie, fyziky, mágie a astrológie má byť predstavba spoločnosti do dokonalého stavu a práve o to sa Thommaso Campanella v spise *Slnečný štát* pokúša.

⁵³ ERNST, G., in *Thommaso Campanella*, in *Stanford encyclopedia of philosophy*

⁵⁴ Campanella prisudzuje *sensus* nie len človeku a zvieratám, ale rovnako aj rastlinám a do určitej miery aj kameňom a minerálom.

⁵⁵ GORFUNKEL A. CH., *Renesanční filosofie*, s. 330

⁵⁶ GORFUNKEL A. CH., *Renesanční filosofie*, s. 330

9.3. Stručná deskripcia spisu *Slnčný štát*

Vo vizualizácii *Slnčného štátu* sa Campanella mierne odkláňa od postupov jeho predchodcov. *Slnčný štát* je mestským štátom, nie je projektovaný na opustenom ostrove, ale v horách, obklopených širokou planinou. „Na širé rovině se zvedá vysoký kopec, na němž leží větší část státu; mnohé jeho části sahají však daleko za úpatí hory, která je tak veliká, že stát má průměr více než dvě míle a obvod sedm mil. A protože leží na horském úbočí, má větší plochu, než kdyby se prostíral na rovině. Je rozdělen na sedm rozsáhlých pásem, či kruhů, pojmenovaných podle sedmi oběžnic.“⁵⁷

Štát je obstavovaný hradbami, jednak vonkajšími, ale aj vnútornými. Okrem obrannej funkcie, hradby vytvárajú 7 pásiem. Zároveň obsahujú maľby znázorňujúce predmety rôznych vied. „Vládce Moudrost dal příkaz, aby zdi celého města uvnitř i vně, dole i nahoře byly vyzdobeny vynikajícími malbami, zobrazujícími všechny vědy v neobyčejně dokonalém uspořádání.“⁵⁸ V strede štátu na vrchole hory stojí chrám zasvätený vládcovi *Slnka*. Postavenie chrámu je ideálne, nakoľko v ňom okrem panovníka žijú mnísi a kňazi, ktorí sa okrem vecí teologických zaoberajú aj sledovaním astrologických javov, na čo je najvyššie miesto v štáte perfektné.

V *Slnčnom štáte* Campanella prezentuje hierarchické rozdelenie moci medzi vládcami. Najvyššie postavený je vládca *Slnko*, alebo *Metafyzik*. „Nejvyšším vládcem je u nich kněz, zvaný v jejich jazyce Slunce; my bychom ho nazvali Metafyzikem. Je vrchním rozhodčím ve věcech světských i duchovních a ve všech otázkách a sporech vynáší konečné rozhodnutí. Na pomoc má tři spoluvládce: Pona, Sina a Mora neboli v našem jazyce Moc, Moudrost a Lásku.“⁵⁹

Vládca *Moc* je vládcom mieru a vojny, má na starosti výcvik vojakov, velenie, opevňovanie a zásobovanie. *Múdrosť* má na starosti všetky remeslá, umenia, vedy a školy. Vládca *Múdrosť* má ako pomocníkov uradníkov. „Počet jemu podřízených úředníků odpovídá počtu věd: je tam Astronom, ale i Kosmograf, Geometr, Historiograf, Poeta, Logik, Rétor, Gramatik, Medik, Fyzik, Politik a Etik. Mají jen jednu knihu, zvanou Moudrost, v níž jsou

⁵⁷ CAMPANELLA T., *Sluneční stát*, s. 7-8

⁵⁸ Tamtiež, s. 11

⁵⁹ Tamtiež, s. 31

neobyčajne stručne a jasne vyloženy všetky vedy.⁶⁰ Do pôsobenia vládca *Lásky*, patrí plodenie detí, ich výchova, hospodárstvo a chov zvierat..

Traja vládcovia pomocníci sú však podriadení vládcovi *Metafyzikovi*, ktorého inštitúcia v sebe spája poznanie všetkých čiastkových vied spoluvládco. *Metafyzik* je preto nutne najmúdrejší a najvzdelanejší občan štátu, ktorého schopnosti ho oprávňujú dohliadať na fungovanie celku. Jeho pozícia ale nie je doživotná. Akonáhle v štáte existuje vhodnejší kandidát, ktorý prevyšuje *Metafyzikove* schopnosti, nahrádza ho na tróne. Vládcovia pomocníci nemusia obsiahnuť všetky oblasti poznania ako *Metafyzik*. Kompetencia na zastávanie ich úradu je dokonalá znalosť vymedzeného rámca vied, ktoré spadajú pod ich úrady. Zároveň majú úrady odpovedajúce cnostiam, do ktorých sú volení naspôsobilejší úradníci.

V *Slnečnom štáte* neexistuje súkromné vlastníctvo, iba kolektívny majetok. Každý občan dostáva iba nutné, netúžia po súkromnom vlastníctve, pretože obživu základné potreby im sprostredkováva štát a iné želania nemajú. Logicky v štáte neexistuje obchod, všetko prebieha spravodlivou výmenou. Peniaze držia iba pre obchod so zahraničím, k čomu dochádza zriedka, pretože väčšinou prebieha obchod výmenou tovaru. Za účelom smeny existuje v štáte aj otroctvo. Otroci sú výlučne cudzinci zajatí vo vojne, ktorí sú využívaní ako pracovná sila, alebo ako artikel na výmenu.

Dôležité je vzdelávanie. Deti najskôr sledujú maľby na stenách hradieb, ktoré ich majú navadiť a naučiť milovať vedu. Najskôr sa venujú telesným cvičeniam, následne základy matematiky a prírodným vedám a už staršie deti sa učia matematike, lekárstvu a abstraktnejším vedám. Do vzdelávania patrí aj povinný vojenský výcvik. Zúčastňujú sa ho aj dievčatá aj chlapci už od malička. Výcvik jednak zlepšuje fyzickú kondíciu a v prípade nutnosti je obyvateľstvo pripravené na boj.

Súkromný život obyvateľov *Slnečného štátu* je v každej sfére prísne kontrolovaný a predpisovaný rozličnými štátnymi nariadeniami. Od toho, kde kto bude spať, kto aké domáce práce vykonávať, až po špeciálne rituály. Časté rituály majú funkciu upevňovania spoločenskej organizácie a dodávajú rádu legitimitu. Sociálna hierarchia spoločnosti sa odvíja od veku. Starší obyvatelia oplývajú múdrosťou a skúsenosťami, ktoré ich oprávňujú robiť dozor nad mladšími a mladí si ich patrične vážia. Rovnosť je badateľná aj

⁶⁰CAMPANELLA T., *Sluneční stát*, s.10

v profesiách. Žiadna profesia nie je považovaná za menej hodnú, práve naopak, manuálne práce sú cenené a každá práca, vykonávaná poriadne je cenená rovnako. Jediné čím pohrdajú je záhaľka.

Život v *Slnečnom štáte* znamená uniformný život s nulovými možnosťami slobodnej voľby. Ani výber jedla nie je slobodný, jedálniček vypracováva lekár. Uniformitu okrem iného, zaisťujú aj šatstvo, ktoré nosia všetci rovnaké. Individualita tu nemá priestor, namiesto nej je cenená konformita a poslušnosť.

Obzvlášť nekompromisné sú pravidlá týkajúce sa spolužitia mužov a žien. Vzťah muža a ženy má byť výlučne biologický a jeho jediný účel je plodenie detí. Okrem súkromného vlastníctva Campanella ruší aj rodičovské práva a z plodenia potomkov sa stáva eugenický proces, ktorý nemá žiadne emočné stránky. Pomocou racionálneho výberu partnerov a pozorného sledovania astrologických javov, sa má podariť vytvoriť človeka najlepšieho z možných.

Aj priebeh sexu podlieha striktným príkazom. Účastníci majú hľadiť na krásne sochy a modliť sa, aby krásny výzor zdedili ich potomkovia. Pri celom procese na mladých dohliadajú vychovávatelia, ktorí dbajú na to, aby všetci jednali podľa nariadení. Ak sa páru nepodari počať, majú nárok na nápravu a je im pridelený nový partner. Ak sa žene nepodari otehotnieť ani po viacerých pokusoch, stáva sa majetkom všetkých mužov, pretože si zjavne sex iba užíva a nemá záujem na reprodukcií spoločnosti a tým sa dopúšťa uprednostnenia vlastných záujmov pred záujmami spoločnosti. Takto sa do kolektívneho majetku dostávajú aj ženy. Nie len ženy sú považované za majetok, aj deti po dvoch rokoch od narodenia opúšťajú rodinu a sú dávané do rúk vychovávateľom a vychovávateľkám. Tie im podľa ich povahy určia budúce zamestnanie, meno im dáva sám *Metafyzik*. Pracujú všetci 4 hodiny denne, v takom zamestnaní aké im určil vychovávateľ. Povolanie ale neurčuje sociálne postavenie človeka, každé je prospešné a rovnako hodnotné. Po práci voľný čas trávia štúdiom.

Campanellovo podrobné vyličenie života v *Slnečnom štáte*, predstavuje opis spoločnosti ako celku, ktorého všetky jednotlivé prvky sú mu podriadené.

9.4. Interpretácie Slniečného štátu

Dielo *Slniečný štát* nie je iba nepatrnou časťou v zbierke Campanellových spisov. Je to vyvrcholenie jeho filozoficko-teologických teórií, ktoré pri interpretácii nie je možné oddeliť. V Slniečnom štáte vytvára ideálnu spoločnosť založenú na princípe jeho prírodnej filozofie v ktorom sa spájajú metafyzické, teologické a magické prvky. Germana Ernst chápe Slniečný štát ako pokus o popísanie ideálnej spoločnosti, ktorá by kontrastovala s nespravodlivosťou a krutosťou vtedajšieho sveta a navrátila ho do harmónie s prírodou, ktorá je umeleckým dielom vytvoreným Bohom a v ktorom sa odzrkadľuje jeho múdrosť. Zároveň sa snažil vytvoriť politické telo spoločnosti, v ktorej by jednotlivé časti boli integrované v jeden celok a takto skonštruovaná spoločnosť by slúžila k prospechu celku.⁶¹

Jeho filozofické a teologické úvahy sa priamo odrážajú na organizácii *Slniečného štátu*. Najzjavnejšie je to vidieť na rozdelení moci. Traja spoluvládcovia Moc, Láska a Múdrosť sú analogickí s tromi *primalitami*, teda spôsobmi bytia. Campanella explicitne v časti o metafyzike tvrdí: „Proto se všechny bytosti, pokud se účastní bytí, zakládají svou podstatou metafyzicky na moci, moudrosti a lásce, a pokud se účastní na nebytí, na bezmoci, nevědomosti a nenávisti; prostřednictvím prvních získávají zásluhy, prostřednictvím druhých hřeší: buď hříchem přirozeným, z bezmoci a nevědomosti, nebo hříchem svévolným a úmyslným, a to zase trojím způsobem; z bezmoci nevědomosti a nenávisti nebo jen z nenávisti.“⁶² Ako poznamenáva Gorfunkel „A obyvatelé Slunečního státu se podobně domnívali, že všechny bytosti, pokud se účastní bytí, zakládají svou podstatu metafyzicky na moci, moudrosti a lásce.“⁶³ Panovník *Metafyzik* v tomto prípade zohráva rolu Boha, ako všemocného vládcu s absolútnou mocou. Štruktúra politického zriadenia stojí na metafyzickej predstave sveta.

Rovnako aj podstata náboženstva je odvodená z Campanellovho pozitívneho názoru na vedu ako spôsob poznania božského stvorenia. Gorfunkel analyzuje Campanellov názor na náboženstvo a vedu ako komplementárne inštitúcie. „Jednota duší se vytváří a udržuje díky náboženství, založenému na vědě, které je duší politiky a záštitou přirozeného zákona. Politická moc se nejen pojí s náboženskou mocí, ale obě jsou spjaty s vědou, tak jak jí

⁶¹ ERNST, G., *Thomaso Campanella: The Book and the Body of Nature*, s.95

⁶² CAMPANELLA T., *Sluneční stát*, s.51

⁶³ GORFUNKEL A. CH., *Renesanční filosofie*, s.321

Campanella chápal v nerozlučné jednotě s magií a astrologií.⁶⁴ Náboženské reformné názory neostávali zakotvené v jednej spoločnosti, naopak jeho úmysel bolo celosvetové náboženstvo, zjednocujúce všetky vierovyznania pod svoju strechu, a to náboženstvo založené na racionalizme, mysticizme a prírodnom božstve.

Dôraz kladený na náboženský život sa premieta aj do životného štýlu *Slnecného štátu*. V popredí Campanellovho záujmu stojí organizácia formy štátu, organizácia moci a správy, pričom sa nevyhýba ani organizácii súkromného života občanov. Kučera si v predhovore všima nápadnú podobnosť života v Slnecnom štáte s životom v ráde „... a poté klášterní, mnišský život s jeho přísným řádem a přesnými regulemi.“⁶⁵ Opísaná forma vlády je po ekonomickej stránke komunizmus a z politického hľadiska ide o aristokraciu filozofov a kňazov.

John T. Headly komentuje zaujímavý spor Campanellu s dobovým *machiavellizmom*. Campanella nesúhlasil s *machiavellistickým* zneužívaním náboženstva na politickú manipuláciu a tvrdil, že takýto prístup náboženstvo znevažuje. Akékoľvek spolitizovanie náboženstva vytvára nevhodné mocenské tlaky na ľud, pôsobiace strachom. *Machiavellizmus* považoval za zdroj tyranie vládcov a bezbožného vládnutia, ktoré nerobí nič iné, ako iba trápi ľud. Headly tvrdí, že Campanella chápal postavenie náboženstva presne naopak. „Náboženstvo poskytuje potrebné lepidlo, spájajúce človeka s Bohom a subjekty k ich vládcom.“⁶⁶

Edukačná funkcia v *Slnecnom štáte* je výsledkom reflexie dobovej situácie v Taliansku. V dobe Campanellovho života bolo vzdelanie určené iba privilegovaným a bežný ľud ostával neprimerane nevzdelaný. Pre plnohodnotný život je poznanie prírody kľúčové. Výchova a vzdelanie majú byť oprostené od teologického zaťaženia, čím Campanella rázne kritizoval existujúce stavy. Štát vychováva deti už v útlom veku k milovaniu vedy a remesla a ich výchova sa stáva fundamentálnym poslaním spoločnosti.

⁶⁴ GORFUNKEL A. CH., *Renesanční filozofie*, s.336

⁶⁵ KUČERA R. in *Slnecní stát*, s. 90

⁶⁶ HEADLEY, J. H., *On the Rearming of Heaven: The Machiavellism of Tommaso Campanella* in *Journal of the History of Ideas*, Vol. 49, No. 3 (Jul. - Sep., 1988), s. 395

10. Francis Bacon

10.1. Život a historické determinanty

Francis Bacon sa narodil v roku 1561 do šľachtickej rodiny v Londýne. Po štúdiu práv v Cambridge sa istý čas venoval diplomacii, no jeho ambície siahali vyššie a netrvalo mu dlho kým sa politicky presadil. Jeho politická kariéra je pôsobivým opisom jeho priebojného života. Vrcholom jeho kariéry bolo zvolenie za lorda *kancelára*. V kresle však nevydržal dlho a po korupčnom škandále bol prepustený, dokonca strávil krátky čas vo väzení. Nie je isté či obvinenia neboli len zosnované intrigy, nakoľko mu kráľ nakoniec odpustil trest, ale s istotou môžeme povedať že to Baconovi dostatočne znechutilo politiku a pre naše šťastie sa od toho bodu rozhodol intenzívne venovať vede.

V Anglicku na prelome 16. a 17. storočia, kedy panovala túdorovská monarchia, bol kapitalizmus už v pokročilejšom štádiu. Rozmach vedy ale najmä techniky zrýchlil kapitalizačné procesy a tým dopomohol k obrode vedy. Krajina zaznamenávala populačný rast, ktorý zvyšoval nárast dopytu a hospodárskej prosperity. Kapitál sa začal sústreďovať do manufaktúr a medzinárodného obchodu, čo sa snažila využiť bohatá vrstva spoločnosti, ako aj šľachta, ktorí mali záujem na vlastnom podnikaní. Pre uskutočnenie svojich plánov sa snažili pôsobiť na vládu. Postupom času si však už nahonobili také množstvo kapitálu, že politické tlaky boli bezpredmetné. Vznik novej triedy bohatých spôsobilo pokles moci cirkvi. Panovník šľachte rozpredával bývalé cirkevné pozemky, ktoré cirkev nevládala obhospodarovať. Úpadok cirkevnej moci sprevádzalo rozvíjanie vedeckého prístupu k poznávaniu. Nie je prehnané nazývať túto epochu vedeckou revolúciou. Aj Bacon ako príslušník kresťanskej cirkvi, hlásal striktné oddelenie pôsobenia náboženstva od vedy, tento jeho hlas sa nesie celým spisom *Nová Atlantis*. Rast kolonizačnej činnosti Anglicka, spolu so zámorskými cestami predstavovali pre Bacona možnosť objavovať neprebádané čo deklaruje aj v spise, ktorý je zápisom morskej cesty, ktorej sa sám zúčastnil.

10.2. Filozofické východiská

Francis Bacon je považovaný za praotca anglického *empirizmu*. Predmetom jeho filozofie je príroda, človek a otázka, ako najlepšie sa dá dosiahnuť ich univerzálne poznanie. Vtedajšie vedecké objavy ho utvrdili v názore, že práve veda disponuje schopnosťami a postupmi ktoré sú schopné dosiahnuť toho dosiahnuť Reforma vedy nám má poskytnúť fundamentálne poznatky, ktorých využitie nám vloží do rúk moc nad prírodou a tak prinesie ľudstvu blaho.

Nesúhlasil s preceňovaním autority antickej tradície, dokonca tvrdil, že vedci sa zameriavajú na zdedené učenecké spory a nezaujímajú sa o prírodu ako takú. Preto nie je prekvapivá jeho kritická reakcia na Aristotelove deduktívne vystavanie vedy. „Argumentoval, že aristotelská logika ako čisto deduktívna neposkytuje nijakú metódu na objavovanie nových faktov, ale iba prostriedok ako dospieť k logickým dôsledkom toho, čo je už známe.“⁶⁷ Primárna funkcia prírodných vied je práve nadobúdanie nových poznatkov, nakoľko má veda kumulatívny charakter a preto Bacon preferoval metódu *indukcie*, namiesto Aristotelom uprednostňovanej *dedukcie*. Prírodné vedy majú empiricky skúmať jednotlivé prípady, z ktorých môžu pri dostatočnom počte dát, postulovať všeobecné zákony.

Základným predpokladom prírodných vied je *empirizmus*. Vedecká metóda má ako nástroje používať pozorovania, experimenty a byť v priamom spojení s empiriou. Jedine tak dokáže odhaľovať príčiny javov, ktoré sa dajú v ďalšom kroku prakticky využiť. Bacon podrobne rozpracoval metodiku, ktorú majú vedy používať v prípade experimentov. Spočíva v celkom komplikovanej tabuľke, ktorá má 3 časti. Tabuľka *prítomnosti*, do ktorej patria všetky prípady v ktorých sa jav vyskytuje, tabuľka *neprítomnosti*, kam zadávame všetky prípady, v ktorých sa jav *nevyskytuje* a posledná tabuľka stupňov, ktorá analyzuje rôzne prejavy a intenzity skúmaného javu. Každý krok je samostatný proces spracovania empirických skúseností mal by nám umožniť dosahovať univerzálne platné poznanie.

Rozum vedca však do bádania prináša prekážky. V súlade s modernými kognitívnymi vedami, odhaľuje *idoly*, ktoré sa dajú charakterizovať ako chyby nášho premýšľania.

⁶⁷ SCRUTON, R., *Krátke dejiny novovekej filozofie*, s. 32

„Rozum je třeba od nich osvobodit a očistit, neboť do království člověka, jež je založeno na vědách, není jiný přístup, než jakli je do království nebeského, člověk tam musí vejít jako dítě.“⁶⁸ Bacon odhalil čtyři *idoly*. *Idol rodu*. „Mají svůj původ buď ve stejnorodosti substance lidského ducha, nebo v jeho předpojatosti či omezenosti, nebo v jeho neustálém pohybu, či v tom, že na něj působí afekty, nebo v nedostatečnosti smyslů, či ve způsobu, jakým vnímá.“⁶⁹ Sú to chyby spôsobené našou ľudskosťou. Realitu vnímame iba zo svojho uhľ'a pohľadu a tak ju už realitu istým spôsobom. Ako druhý je *idol jaskyne*. „Idoly jeskyně vznikají ze zvláštní přirozenosti duše i těla každého jedince, také však z výchovy, zvyků a nahodilosti.“⁷⁰ Sú to individuálne skreslenia, vyplývajúce zo životných skúseností jedince, ako sú napríklad výchova, vzdelanie a podobne. Týchto idolov je veľmi zložité zbaviť sa, vyžaduje to úsilie, sústredenie a skeptický prístup k bádaniu. *Idol trhoviska* charakterizuje ako chyby „jež se vloudily do rozumu ze spojení slov a jmen s věcmi.“⁷¹ Nás prirodzený jazyk je nepresný a ľahko zavádza. Môže sa stať, že nemáme vhodný pojem pre označenie pozorovaného javu, alebo predmetu a v takom prípade sme odkázaní na jeho približný opis, ktorý už môže byť zavádzajúci. Druhým prípadom *idolu trhoviska*, sú chyby vyplývajúce z používania zavedených, avšak nepresných slov, ktoré sú viacznačné. Posledným chybným počínaním nášho rozumu sú *idoly divadla*. Tých sa dopúšťame pri nekritickom prijímaní názorov autorít. „byly tam vneseny z fabulí různých teorií a z převrácených pravidel dokazování.“⁷² Filozofiu Bacon chápal ako náuku o metódach vedeckého bádania.

Prínos Baconovej filozofie spočíva najmä v jeho novátorstve. Myšlienka využitia vedy na vylepšenie podmienok ľudského života, spolu so snahou o vytvorenie pevných metodologických základov, ktoré sa budú pokúšať odstrániť nedostatky ľudského poznávania mu zaistila zaslúžené postavenie v dejinách filozofie.

⁶⁸ BACON F., *Novum organum*, s. 106

⁶⁹ Tamtiež s. 93

⁷⁰ Tamtiež, s.93

⁷¹ Tamtiež, s.95

⁷² Tamtiež, s. 97

10.3. Stručná deskripcia spisu Nová Atlantis

Spis začína opisom nepriaznivej situácie, ktorá dostala skupinu námorníkov, medzi ktorými sa nachádza aj sám Bacon, na neznámy ostrov v Tichomorí. Na ich prekvapenie ich obyvatelia ostrova slušne privítali, dovolili im zakotviť a dokonca aj ponúkli ubytovanie a pomoc. Už od prvého pohľadu je zrejmé, že ide o kresťanov, nakoľko ich privítal kňaz s krížom na sutane. Ostrovania cestovateľov ubytujú, avšak poprosia, aby neopúšťali *Dom cudzincov*, v ktorom im poskytnú útočisko. Na druhý deň sa za nimi zastaví sám kňaz, ale tento raz ako dobrovoľník, ktorý je ochotný im odpovedať na všetky otázky.⁷³ Cestovatelia sa začnú spytovať a tak sa dozvedáme podrobnejšie detaily o *Bensaleme*, ideálnom ostrove.

Prvá otázka stroskotancov smerovala k pôvodu kresťanstva na ostrove. Pôvodní obyvatelia ostrova neboli kresťania, ale prijali toto vierovyznanie po apoštolskom zjavení v mori, neďaleko ostrova. Po zjavení väčšina obyvateľov konvertovala na kresťanskú vieru. Niektorí obyvatelia sa však nevzdali svojej predošlej viery, čo pre *Bensalem* nepredstavuje problém, nakoľko v ňom prevláda náboženská tolerancia. „V této zemi žijí totiž židovské rodiny, kterým nikdo nebrání vyznávat jejich náboženství.“⁷⁴ Uznáva však, že náboženská tolerancia je obojsmerná a bensalemský židia sa snažia osvojiť si kresťanské prvky.

Ostrovný štát založil kráľ *Šalamún*. Bensalemský ľud ho za tento počin patrične uctieva, ale vzdáva mu iba svetské pocty. „Nevzdáváme mu božské pocty, ale uctívame ho jako smrtelníka, jenž byl nástrojem boží prozřetelnosti.“⁷⁵ Jeho najzaslužnejší výtvor je *Dom Šalamúnov*, spolok vedcov, podobný dnešným akadémiám vied. „Je to podle našeho mínění nejvznešenější zřízení toho druhu na celém světě a maják naší říše. Tato společnost se má věnovat zkoumání božích děl a božích tvorů.“⁷⁶ *Dom Šalamúnov* zosobňuje zvrchovanosť rozumu a funguje ako najvyššia inšancia v štáte. Zároveň reprezentuje dôležitosť, akú *Bensalem* prisudzuje nezávislému vedeckému skúmaniu.

⁷³ Napriek pohostinnosti zo strany Bensalemského ľudu, istá miera nedôvery tam predsa len je.

V Bensaleme existujú zákony o mlčanlivosti a zákaz vstupu cudzincom. Prijatie posádky bolo výnimočné.

⁷⁴ BACON F., *Nová Atlantis*, s.39

⁷⁵ Tamtiež, s. 32

⁷⁶ Tamtiež, s. 33

Vedcov zo spolku kráľ vysiela do rôznych krajín sveta na misie, ktorých účelom je priniesť do *Bensalemu* vedomosti o tamojších vynálezoch, výskumoch, technike a umení. Takto sú oboznámení so všetkými poznatkami z cudziny, ktoré by potencionálne mohli využiť na svoj rozvoj. „Toužíme po svetle poznání, ať plane v kterékoli zemi.“⁷⁷ Misie im okrem praktických poznatkov prinášajú aj informácie o geopolitickej situácii vo svete.

Ostrov je uzavretým štátom, čo znamená, že reprodukčná funkcia je dôležitým faktorom prežitia spoločnosti ako celku. Obyvatelia si preto veľmi vážia inštitúciu rodiny. Úctu tomuto zväzku vzdávajú oslavou, nazývanou *Rodinná slávnosť*, ktorá spočíva vo vzdávaní ctí rodinám s najväčším počtom potomkov. Je to oslava plodnosti a zachovávanie rodinnej línie. V *Bensaleme* nie je povolené mnohoženstvo a rovnako odsudzujú nevestince a necudné správanie. Manželstvo je považované za zväzok vernosti, ktorý má funkciu ochrany voči necudným žiadostiam. „Říkají, že jste manželství zbavili jeho pravého poslání, neboť bylo ustanoveno jako ochrana proti nedovolené žádosti, kdežto přirozená žádost vede k manželství.“⁷⁸

Bacon nám, na rozdiel od predošlých utópií načrtáva aspoň malý kúsok historického vývoja ostrova. *Šalamún* objaviteľ, narazil na ostrov, ktorý považoval za vhodné miesto pre uskutočnenie svojich vízií. Po usadení sa, nechal obyvateľov voľne cestovať, rovnako aj vítal cudzincov. V momente ako sa počet obyvateľov vyšplhal na taký počet, aby ostrov dokázal sebestačne existovať, zahraničné kontakty prerušil. Aj vďaka technickému vývoju, vybudoval natoľko schopné hospodárstvo, že sebestačnosť nepredstavovala problém.

V poslednej časti diela sa cestovatelia dostávajú pred člena *Dómu Šalamúnovho*, ktorý sa práve vrátil z misie v zahraničí. Po krátkom predstavení, im líči účel tejto inštitúcie a jeho význam pre spoločnosť. „Naše společnost má prozkoumat příčiny a skryté pohyby věcí a co nejvíce rozšířit hranice lidského panství.“ Následne opisuje akým spôsobom poznania dosahujú, opisom pokusov, experimentov a výrobných procesov, ktoré ostrovu dávajú hojnosť a prosperitu.

⁷⁷ BACON F., *Nová Atlantis*, s. 34

⁷⁸ Tamtiež, s. 40

10.4. Interpretácie Novej Atlantis

Pri interpretácii diela *Nová Atlantis* si v prvom rade musí uvedomiť jeho naratívny spôsob výkladu. Čitateľ držaný iba na okraji a nie je mu poskytnutý otvorený výklad autorových myšlienok. Nejednoznačnosť textu nás má prinúť pozrieť sa hlbšie a hľadať explicitne nevyslovené myšlienky.⁷⁹ Bacon používa mnoho symbolických metafor, často krát biblického pôvodu. Price nachádza v diele biblickú symboliku, napríklad v číslach, ktoré Bacon používa. Tieto symboly slúžia ako priamo nevyslovené referencie, signalizujúce kresťanské základy Bensalemskej spoločnosti.⁸⁰

Ďalší interpretačný problém predstavuje samotná forma diela. Obraz *Bensalemu* je nám sprostredkovaný cudzincami, ktorí dostali výnimočné povolenie k pobytu na ostrove. Vzhľadom na zahraničnú politiku *Bensalemu* a zdržanlivosť, ktorú voči cudzincom obyvatelia chovajú, sa nám dostáva iba čiastočný opis spoločnosti, poznamenaný zákonom o mlčanlivosti. Aj keď sú obyvatelia ochotní odpovedať na otázky cudzincov, v každej fáze ich komunikácie nastane náhle prerušenie.⁸¹ Iný problém spojený s formou diela je sprostredkovanie jedným rozprávačom, svedkom celej výpravy, čo môže skresľovať celú výpravu na jeho subjektívnu interpretáciu. Bacon nám v žiadnom prípade neuľahčuje analýzu jeho diela.

Veľmi zaujímavé je porovnanie *Novej Atlantis* s inými Baconovými spismi. Ako som už v kapitole o Baconových filozofických východiskách spomínala, v každom skúmaní kládol dôraz na empirizmus, pozorovania a experimenty a odmietanie argumentov z autority. V *Novej Atlantis* sa naopak všetko dozvedáme iba sprostredkovane, namiesto praktickej ukážky experimentov, sme ponechaní iba na rozprávania.⁸²

Nová Atlantis predstavuje ideologický, teoretický, ale aj praktický posun od jej utopických predchodcov. Baconova utópia nemá veľké ambície v sociálnej sfére, jej cieľom nie je hľadať nové dokonalé politické zriadenie, má nám skôr predstaviť spoločnosť, ktorej

⁷⁹ PRICE B., *Introduction* in Francis Bacon's *New Atlantis: New Interdisciplinary essays*, s.10

⁸⁰ Ako príklad Price uvádza: „The number three, which may refer to the trinity, is central to its customs, while the ‘College of the Six Days’ Works’ alludes to the six days of Creation described in Genesis, and is a number that recurs in a whole range of Bensalemite practices“ s.10

⁸¹ Napríklad rozprava s obchodníkom Joabinom je náhle prerušená príchodom posla, ktorý Joabina upozornil, že sa má niekam dostať a tak konverzácia končí.

⁸² S výnimkou Rodinnej slávnosti, ktorej sa fyzicky zúčastnili.

hlavným princípom je túžba po poznaní. Francis Bacon nám sprostredkováva predstavu sociálneho progresu založeného na vplyve modernej vedy. Sociálne vzťahy a sociálna stratifikácia *Bensalemu* v ničom výrazne nevybočujú od vzoru vtedajšieho Anglicka. „Preto Baconov fantastický svet *Bensalem*, nie je krajinou rovnosti, spravodlivosti a šťastia, ale v podstate je starým Anglickom, starých sociálnych vzťahov, ktoré sú premenené na zaslúbenú krajinu modernou efektívnou výrobou a rozumnou vládou elity vedcov.“⁸³ Fundament jeho ideálnej spoločnosti spočíva v spojení moci a poznania.

Vieru chápe ako elementárnu základňu ľudskej existencie, avšak najvyšší princíp ľudského bytia je rozum. Bacon pridáva existencii človeka aj iný zmysel ako iba uctievanie Boha a tým prekonáva scholastiku a „starý svet“.⁸⁴

Bensalem sa odlišuje od predošlých utópií aj v iných aspektoch. Život na ostrove nie je tak ponurý a šedý ako vízie Baconových predchodcov. V krajine panuje pestrosť, hojnosť a veselá atmosféra, obyvatelia nosia šperky, farebné a zdobené šatstvo. To všetko má symbolizovať blahobyť človeka, ktorý sa rozhodol nasledovať svoju prirodzenú zvedavosť a poznávať prírodu, čo mu zabezpečilo život podobný životu v raji. *Bensalem* predstavuje dokonalú spoločnosť, v ktorej je veda zbavená prekážok a otvára človeku možnosti zlepšovať svoje životné podmienky a podporovať ľudského ducha v túžbe po pravde.

Štruktúra akadémie vied v *Bensaleme*, teda *Dom Šalamúnov*, je praktickým návodom organizácie vedeckej obce. V snahe zamedziť pôsobeniu *idolov*, podrobne opisuje priebeh vedeckých skúmaní. „Na shromážděníh a poradách všech členů přezkoumáváme všechny zmíněné práce a jejich výsledky. Potom pečují tři členové o to, aby se konali další, noví a přesnější pokusy, jež by pronikly ještě dále do přirozeností věcí, a tyto pokusy řídí.“⁸⁵ Vedci realizujú množstvo experimentov, takmer v každej vedeckej oblasti. Motto *knowledge is power*, ktoré sa symbolicky, ale aj explicitne nesie celým dielom, je pre Bacona viac ako iba ústredná myšlienka jedného z jeho diel. Dosiahnutie ľudskej dokonalosti je podľa neho možné jedine ovládnutím prírody. Reforma vedy ako takej, je nutné východisko pre dosiahnutie akéhokoľvek zlepšenia ľudských pomerov. Jeho vedecké inštitúcie, ako aj predpoveď o rozvoji vedy a techniky, sa do istej miery dá považovať za

⁸³ ŠIMEČKA M., *Sociálne utópie a utopisti*, s. 64

⁸⁴ Tamtiež, s. 65

⁸⁵ BACON F., *Nová Atlantis*, s. 52

predpoveď budúcich pokrokov. S určitosťou môžeme tvrdiť, že jeho spis mal účel vybudieť k vedeckej reforme, v čom mu novovek vyhovel.

Skutočnosť, že Bacon spis nedokončil nám komplikuje odpoveď na otázku či ju plánoval uskutočniť a zároveň nám ponecháva miesto pre dohady. Nekompletnosť spisu, spolu s absenciou podrobnejšieho opisu vlády a politickej moci, vytvára v interpretáciách rozpory. Bacon sa politikou v skutočnosti vôbec nezaoberá, čo je zaujímavé, nakoľko napísal viacero politických esejí, i keď nikdy nevytvoril koherentnú politickú teóriu. Jediné, čo je zo spisu zrejmé je, že Bensalem je monarchiou.⁸⁶ Jerry Weiberger považuje *Novú Atlantis* za jadro a zároveň úvod k celej Baconovej filozofii, v ktorom hlavným cieľom je vysvetliť vzťah medzi človekom a vedou a pochopiť vedu ako cnosť, alebo ako najvznešenejšiu ľudskú aktivitu.⁸⁷

⁸⁶ WEINBERGER, J., *Science and Rule in Bacon's Utopia*, s. 866

⁸⁷ Tamtiež, s.885

11. Záverečná komparácia

V nasledujúcej kapitole sa pokúsim stručne porovnať a zhodnotiť vybrané aspekty analyzovaných diel. Pre konzistentnosť tejto komparácie, som vybrala konkrétne prvky, alebo kategórie, ktoré budú slúžiť ako kostra porovnávania. Konkrétne to budú problematiky zriadenia, politickej organizácie utópie a spoločenských vzťahov, následne povahu a postavenie náboženstva, rovnako sa budem snažiť zistiť aký význam prisudzovali autori vede a v neposlednom rade budem skúmať samotné ciele spisov, čo mi umožní zaradiť ich do kategórií, spomínaných v kapitole o možnostiach systematizácií utópií.

Ako prvé sa budem venovať politickej organizácii utópií. Všetky tri diela sa zhodujú v názore, že ideálne politické zriadenie je monarchia. Ideálne spoločnosti týchto autorov majú vždy v čele panovníka, rozchádzajú sa však v názoroch na to, akým spôsobom panovník nadobúda legitimitu.

More odvodzuje legitímnosť panovníkovho postavenia z volenia úradníkmi. „Konečne všichni syfograntomé, jichž je dvě stě, vykonavše přísahu, že vyberou toho, koho pokládají za nejzpůsobilejšího, tajným hlasováním zvolí vladaře, totiž jednoho z oněch čtyř, které jim předtím navrhne lid.“⁸⁸ Vládnuca vrstva, teda panovník s úradníkmi majú elitné postavenie, ktoré je postavené na službe pre celok.⁸⁹ V *Slnečnom štáte* je za panovníka presne nešpecifikovaným spôsobom zvolený najschopnejší a intelektuálne najzdatnejší jedinec štátu. Kompetencie na zastávanie tak dôležitého úradu nedostáva od ľudu, ale kvalifikujú ho jeho schopnosti. Vládca *Metafyzik* disponuje absolútnou mocou, aj vládovia pomocníci sú ním vybraní V *Slnečnom štáte* vládne teokratická elita, čiže takéto zriadenie by sa dalo pomenovať ako teokratická monarchia, čo znamená, že vyvolený panovník spája vo svojej funkcii svetskú aj cirkevnú moc. Ako som už spomínala, Bacon sa politickými záležitosťami príliš nezaoberal. Vládca *Bensalemu* je kráľ *Šalamún*, zakladateľ ostrova. Zvláštne postavenie majú Otcovia z *Domu Šalamúnovho*, ktorí sú chápaní ako vedecká elita.

⁸⁸ MORE, T., *Utopie*, s.63

⁸⁹ NAXERA, STULÍK, *Komparace sociálních utopií*, s.64

V otázkach *spoločenských vzťahov*, už môžeme vidieť zásadnejšie rozdiely. *Utópia* a *Slnečný štát* preferujú rovnostársku spoločnosť v hospodárskej aj sociálnej sfére, respektíve komunistickú spoločnosť so striktnými regulami vo verejnom aj súkromnom živote a zákazom akéhokoľvek súkromného majetku. Odmietnutie súkromného majetku má umožniť racionálnejšiu a efektívnejšiu organizáciu ľudskej činnosti.⁹⁰ V *Bensaleme* je súkromné vlastníctvo povolené, čo sa prejavuje na menej uvoľnenejších spoločenských vzťahoch. Čo je príjemná zmena, nakoľko Campanella pod spoločný majetok počítal aj ženy a deti.

Rola náboženstva je dôležitou otázkou všetkých troch spisov. Kresťanstvo je majoritné náboženstvo vyznávané vo všetkých troch *utópiách*, odlišnosti však môžeme postrehnúť v náboženskej tolerancii.

Viera v *Utópii* nemá konzervatívnu povahu, práve naopak, je ponechaná na slobodnom rozhodnutí každého človeka. „Náboženství je rozličné nejen po ostrově, ale i v jednotlivých městech. Někde uctívají jako boha slunce, jinde měsíc, jinde zase jinou oběžnici. Některý ctí jakéhosi člověka, který kdysi vynikl buď cností, nebo slávou, a vzhlíží k němu nejen jako k bohu, nýbrž jako k nejvyššímu bohu.“⁹¹ Uznáva však, že kresťanstvo je najlepšie, čo sa odzrkadľuje na tom, že ho vyznáva majorita obyvateľstva. Campanella explicitne formuluje svoje postavenie ku katolíckej viere, ako jedinému správne mu vierovyznaniu. „Nemilosrdně pronásledují nepřítelé náboženství a státu a říkají, že nejsou hodni, aby byli počítáni mezi lidi.“⁹² Panovník Metafyzik je v štáte bohom. Stelesňuje dôležitosť úradu spájajúceho svetskú a cirkevnú moc. Nový prvok však predstavuje implementácia mágie a postavenie astrológie, ako najvhodnejšieho spôsobu poznávania prírody stvorenej bohom. Baconovom diele rovnako prevažuje kresťanské vierovyznanie. Po zjavení neďaleko ostrova sa osvietení obyvatelia dobrovoľne obrátili ku kresťanskej viere. Poznávaním prírody sa v nej iba upevňujú. Napriek tomu, že hnacou silou a hlavným princípom *Bensalemu* je veda a technika, nezabúda na silu a prítomnosť Boha.⁹³ Náboženstvo je dôležitý mravný kompas spoločnosti, čo je vidno na kresťanských morálnych hodnotách *Bensalemu*.

⁹⁰ BIERMAN, J., *Science and Society in New Atlantis and Other Renaissance Utopias*, s. 496.

⁹¹ MORE, T., *Utopie*, s. 105

⁹² CAMPANELLA, T., *Sluneční stát*, s. 29

⁹³ BIERMAN, J., *On the Miracles in Bacon's New Atlantis* in Francis Bacon's *New Atlantis: New Interdisciplinary essays*, s. 107

Čo sa týka vedy, jednoznačne najsilnejšie postavenie má v *Novej Atlantis*, z dôvodov už spomínaných v kapitole interpretujúcej dielo. Pripomeňme si, že Baconovým hlavným cieľom, bolo poukázať na dôležitosť prepojenia vedy a politiky, rovnako ako na potrebu reformy vedy. Campanella predstavuje vedu v úzkom spojení s astrológiou. Všetky vedecké poznatky sú sprostredkované najvyšším chrámom, skrz kňazov astrológov, až dolu do mesta. Naznačuje tým autoritatívne postavenie vedy v *Slnečnom štáte*.⁹⁴

Nakoľko som sa už významom a cieľom každého spisu venovala v kapitolách, ktoré ich interpretovali, použijem výsledky týchto analýz k systematizácii a kategorizácii diel. Podľa našich kritérií, sa dá *Utópia* jednoznačne zaradiť medzi *eskapický* typ utópií, utópií ktoré nemajú ambície uskutočnenia. Explicitne to tvrdí aj sám More na posledných stránkach svojho spisu. „Zatím, jako z jedné strany nemohu souhlasit ze vším, co tu pověděl muž jinak beze sporu velice vzdělaný a zároveň v lidských bězích velice zkušený, tak z druhé strany rád přiznávám, že je ve státe Utopijských mnoho věcí, které bych si po pravdě pro naše obce spíše přál, nežli doufal v jejich uskutečnění.“ *Utópia* nemá byť realizovaná. Má byť chápaná ako satirický opis, ako nastavenie zrkadla dobovému politickému zmýšľaniu. Podľa rozdelenia Fernanda Aínsu, patrí *Utópia* do skupiny *utópií slobody*, nakoľko neanticipuje ideálny stav bytia, ale ideálny stav štátu.

Východisko celého spisu *Slnečný štát*, teda metafyzické pochopenie bytia, založeného na troch *primalitách*, ktoré sa odvíja aj na organizácii spoločnosti, jednoznačne radí Campanellovu predstavu do kategórie *utópie rádu*. Ani on pravdepodobne nedúfal, že by *Slnečný štát* mohol byť niekedy realizovaný v praxi, preto aj jeho utópiu môžeme označiť za *eskapickú*.

Bacon rovnako neašpiroval na implementáciu svojich myšlienok do praxe. Ako som už spomínala, išlo mu predovšetkým o poukázanie na možnosti uchopenia vedy ako dôležitej spoločenskej inštancie. Preto aj jeho utópiu môžeme zaradiť do *eskapického* typu utópií. Tým, že nekonštruuje ideálny stav bytia, ale ideálne zriadenie štátu, zakladajúce sa na prijatí vedy, ako svetla ľudskej budúcnosti, môžeme jednoznačne *Novú Atlantis* zaradiť do *utópií slobody*.

⁹⁴ BIERMAN, J., Science and Society in New Atlantis and Other Renaissance Utopias, s.496

Záver

Predstav o ideálnej spoločnosti je nespočetne mnoho, nie len v utopickej literatúre. Utópie však v sebe zahŕňajú niečo viac. Odvážne kritizujú prítomnosť, ale zároveň predkladajú možnosti a návrhy ako o problémoch premýšľať, poprípade navrhujú aj konkrétne riešenia. Nie je náhoda, že obdobia bohaté na utopické diela, sú zároveň obdobiami rôznych spoločenských kríz.

Tri skúmané utópie som si vybrala z dôvodu ich historickej relevantnosti a filozofického charakteru. Utópie Thomasa Mora a Thommasa Campanellu sa dajú považovať za utópie sociálne, zatiaľ čo Baconova skôr za vedecko-fantastickú prácu. Z toho dôvodu je komparácia zložitejšia a niektoré porovnávané časti nie sú obsahovo vyvážené.

V práci som sa venovala utópiám z viacerých uhľov pohľadu. Snažila som sa vyzdvihnúť ich jedinečné prvky a zároveň postihnúť aj ich rozdielnosti, ale moja analýza v žiadnom prípade nie je vyčerpávajúca. Každá utópia predstavuje súbor autorových ideí a predstáv o spoločnosti, ktoré môžu byť explicitne vyslovené, alebo zahalené metaforami a nepatrnými náznakmi, ako napríklad Morova utópia. Postihnúť takéto komplexné myšlienkové celky je náročné, pretože z každej strany sa objavujú nové spojitosti. V tejto práci som sa snažila skôr podať súhrnný pohľad na utopické práce a spojiť ich tak s pozadím, z ktorého vznikali.

Bibliografia

AÍNSA, F. *Vzkříšení utopie*. Brno. Host. 2007. ISBN 80-7294-214-X.

BACON, F. *Nová Atlantis*. Praha. Rovnost. 1952.

BACON, F. *Novum organum*. Praha. Nakladatelství svoboda. 1990. ISBN 80-2050-107-X.

BIERMAN, J. "Science and Society in the New Atlantis and Other Renaissance Utopias." *PMLA*, vol. 78, no. 5, 1963, pp. 492–500. (citované 20.5.2018) Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/460726>.

BURNYEAT, M. F. "Culture and Society in Plato's Republic" in *The Tanner Lectures on Human Values*. Harvard university. 1997.

CAMPANELLA, T. *Sluneční stát*. Praha. Mladá fronta. 1979.

ENGEMAN S. T. "Hythloday's Utopia and More's England: an Interpretation of Thomas More's Utopia" in *The Journal of Politics*, Vol. 44, No. 1, s. 148. *The University of Chicago Press on behalf of the Southern Political Science Association*. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2130287>.

ERNST, G. "Thommaso Campanella" in *The Stanford encyclopedia of philosophy*. 2014. Dostupné online: <https://plato.stanford.edu/entries/campanella/#Crit>.

ERNST, G. *Thommaso Campanella: The Book and the Body of Nature*. Řím. Springer Netherlands. 2010. ISBN 90-4813-125-1.

GORFUNKEL A. Ch.. *Renesanční filozofie*. Praha. Rudé právo. 1987. ISBN 25-017-87.

GRAUS, F. "Social Utopias in the Middle Ages. " In *Past & Present*. No. 38 (Dec., 1967), pp. 3-19. *Oxford University Press on behalf of The Past and Present Society*. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/649746>.

HANKINS J., *Renesanční filosofie*, Praha. Oikoymenth. 2011. ISBN 978-80-7298-418-3.

HAVLÍČEK. *Je Morův spis Utopie utopický?* dostupné online: https://www.reflexe.cz/Reflexe_30/Je_Moruv_spis_Utopie_utopicky.html.

HEADLEY, J. M. "On the Rearming of Heaven: The Machiavellism of Thommaso Campanella. " *Journal of the History of Ideas*, Vol. 49, No. 3 (Jul. - Sep., 1988), pp. 387-404. *University of Pennsylvania Press*. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/2709484>.

Kolektiv autorů. *Filozofický slovník*. Olomouc. 2002. ISBN 80-7182-064-4.

KUČERA R. *Předmluva* in *Sluneční stát*, Praha. Mladá fronta. 1979.

KURIC, M. *Platónova koncepcia človeka* in *Filozofia*, č. 2, roč. 2005.

MANNHEIM, K. *Ideologie a utopie*. Archa. Bratislava. 1991. ISBN 80-7115-022-3.

MARIUS, R. *Thomas More: a biography*. Cambridge: Harvard University Press. (1999). ISBN 0674-88525-2.

MORE, T. *Utopie*. Praha *Mladá fronta*. 1978.

NAXERA, V., STULÍK O. *Komparace sociálních utopií*. Brno. *Václav Klemm-vydavatelství a nakladatelství*. 2012. ISBN 978-80-904083-5-7.

OUŘEDNÍK, P. *Utopus to byl, kto učinil mě ostrovem*. Dostupné online: <http://www.nllg.eu/spip.php?article11#nb11>.

PATOČKA, J. *Péče o duši*. Praha *Oikoymenh*. 1999. ISBN 80- 86005-24-0.

PLATÓN. *Faidros*. Praha. *Oikoymenh*. 2015. ISBN 97-8807-298-510-4.

PLATÓN. *Ústava*. Praha. *Oikoymenh*. 2001. ISBN 80-7298-024-6.

PLATÓN. *Zákony*. Praha. *Oikoymenh*. 2016. ISBN 97-8807-298-214-1

PRICE, B. *Francis Bacon's New Atlantis: New interdisciplinary essays*. Manchester. *Manchester University Press*. 2003. ISBN-13: 978-0719060519.

PRICE B., *Introduction in Francis Bacon's New Atlantis: New interdisciplinary essays*. Manchester. *Manchester University Press*. 2003. ISBN-13: 978-0719060519.

RICKEN, F. *Antická filozofie*. Olomouc. *Olomouc*. 2002. ISBN 80-7182-134-9.

RUSNÁKOVÁ N. *Florenca- veža v šachovej hre Európskych panovníkov*. dostupné online: <http://www.historickarevue.com/clanok/florenca-veza-v-sachovej-hre-europskych-panovnikov>.

SANDERIN, G. "The Meaning of Thomas More's Utopia" in *College English* Vol. 12, No. 2 (Nov., 1950), pp. 74-77. *National Council of Teachers of English*. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/372227>.

SCRUTON, R. *Krátke dejiny novovekej filozofie*. Bratislava. *Archa*. ISBN 97-8808-594-793-9.

ŠIMEČKA, M. *Kríza utopizmu*. Bratislava. *Obzor*. 1967.

ŠIMEČKA, M. *Sociálne utópie a sociálni utopisti*. Bratislava. *Osveta*. 1963.

WEINBERGER, J. "On the Miracles in Bacon's New Atlantis" in *Francis Bacon's New Atlantis: New Interdisciplinary essays*. Manchester. *Manchester University Press*. 2003. ISBN-13: 978-0719060519.

WEINBERGER, J. "Science and Rule in Bacon's Utopia: An Introduction to the Reading of the New Atlantis" in *The American Political Science Review*, Vol. 70, No. 3 (Sep., 1976), pp. 865-885. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/1959872>.

